

A
SZABADSÁG
TÉR
BUDA-
PESTEN

A
SZABAÐSÁG
TÉR
BUDA-
PESTEN

INGATLANFEJLESZTŐI
KEREKASZTAL EGYESÜLET
PARTNER A FEJLŐDÉSSEN!

www.ifk-egyesulet.hu

BUDAPEST MMXVI

A Szabadság tér Budapesten

Készült a Lánchíd átadásának
167. évfordulóján rendezett
IV. Ingatlanfejlesztés Napja alkalmából

Írta:

Török András

Lektorálta:

Holló Szilvia Andrea

Szerkesztette:

Aradi Péter

Tervezte:

Vargha Balázs (Stalker Studio)

A kötet az Ingatlanfejlesztői
Kerekasztal Egyesület
„Ingatlanfejlesztés anno” című sorozata
keretében jelenik meg.

A címlapon:

A Kozma Lajos alapította
Budapesti Műhely emblémája

Nyomás:

Conint-Print Kft.

Ingatlanfejlesztői Kerekasztal Egyesület
Budapest, 2016

Tartalom

- 6 Előszó
- 9 Bevezetés

- 11 MONSTRUM A VÁROS SZÉLÉN
- 13 Az Újépület lassú felépülése
- 15 Élet az Újépületben
- 18 A Közmunkatanács szerepe
- 20 Hosszas vita a lebontásról
- 23 Klösz György képei az Újépületről

- 27 EURÓPA EGYIK LEGSZEBB TERE
- 29 Máig ható szerencsés együttállás
- 30 Tervek a tér beépítésére
- 31 Egy kegyes család
- 34 A telkek eladása
- 34 A gyors építkezés titka
- 36 A mai tér, Palóczy Antal terve szerint

- 39 HÁZRÓL HÁZRA
- 41 Az Osztrák–Magyar Bank
- 43 A Kereskedelmi Csarnok tömb
- 45 A félkörív épületei
- 54 A Tőzsdepalota
- 56 Kritikus hangok a térről

59	A TÖRTÉNELEM VIHARÁBAN
61	Az irredenta politika szimbolikus tere
64	Pályázat a tér befejezésére
69	Embermentő a téren
71	1945-1956
74	A Kádár-korszak
79	UTÓSZÓ: JELEN ÉS JÖVŐ
83	MELLÉKLET
85	Felhasznált irodalom
88	Képek listája

**BUDAPESTI
MŰHELY**
SZABADSÁGTER
15
VECSEY UTCZA
1

A IV. Ingatlanfejlesztés Napja tiszteletére, a Lánchíd történetéről szóló első kötet (2013), majd a Budapesti Központi Vásárcsarnok létesítését bemutató második kötet (2014) és a budapesti bérházépítés aranykorát bemutató harmadik kötet után az „Ingatlanfejlesztés anno” könyvsorozatunk ezúttal a Szabadság tér kialakulásának történetével ismerteti meg az olvasót. Első állandó Duna-hidunk és Budapest első „plázája”, a Központi Vásárcsarnok, majd a Pesti bérházak után tehát ezúttal a főváros legszebb terének történetét mutatjuk be.

Témaválasztásunk oka nem csupán a mára kialakult köztér és épületeinek kiemelkedő esztétikai minősége, hanem Budapest valaha volt legnagyobb épületének, a Neugebäude vagy Újépület megépítésének, hasznosításának, majd elbontásának izgalmas története, valamint a fejlődő világváros városfejlesztési elképzeléseinek megvalósítási módja, és nem utolsósorban mindezen folyamatokban a magántőke (és az ingatlanfejlesztők) részvétele. Egy olyan térről beszélünk, amelynek elnevezése a történelmi viharok dacára sem változott soha, ahol az épületek funkciója folyamatosan változott ugyan, de mindig különleges maradt (tőzsdepalota, állami televízió székház, amerikai nagykövetség, nemzeti bank, mélygarázs).

A kiváló szerző szerint a végeredmény „máig ható szerencsés együtt-
állítás” következménye. Mindennek megítélését az olvasókra bizzuk,
annak reményében, hogy mindeközben ők is felismerik a magántőke
és a professzionális fejlesztők jelentőségét egy-egy város vagy város-
rész megújításában és fejlesztésében.

2016. november 3.

dr. Takács Ernő

elnök

Ingatlanfejlesztői Kerekasztal Egyesület

Bevezetés

„Mindössze az utolsó két évszázad lapjaiból maradt valamelyes reánk, a török távozása utáni negyedévezred lapjai, amelyek, sajnos, ugyancsak nem teljeseek, mert az utolsó száz év kíméletlensége itt is sok szép lapot elpusztított, lebontván sok olyan épületet, amelyeket még használni lehetett volna...” – írta Bierbauer Virgil építész és szakíró 1932-ben, a 19. század eleji építőmesterekről közzétett nagyívű tanulmányában. Ez a kis könyv egy olyan térről szól, amelyre éppenséggel nem vonatkoznak a fenti sorok. Noha Budapesten előfordult, hogy olyat bontottak le, amit ma már bánunk, a Szabadság tér egy nagyszabású, sokáig húzódó bontás következtében jöhetett létre.

A Szabadság tér Budapest egyik legszebb közterülete, az ország egyik szerencsés periódusában épült, a 19. és 20. század fordulóján, amikor az új főváros építkezésére eleink nem sajnálták a pénzt és az energiát. Budapest nem sokkal korábban, 1892-ben nyerte el az Osztrák–Magyar Monarchia társfővárosa címet – ezért is kezdték „székesfővárosnak” nevezni. Szépsége részben nagy méretén és egységességén múlik. Mint látni fogjuk, ehhez a szépséghez egy sor tényező szerencsés együttállása kellett.

Lessük hát a csillagokat – hátha tartogat még ilyesmiket Budapest jövője.

*Monstrum
a város szélén*

„Midőn építették,
nagyságánál fogva
büszkesége és később
igen sokáig a város
terjedésének mintegy
útmutatója volt; ma nem
egyéb, mint a fokozott
ízlésnek és szépségi
igényeknek többet meg
nem felelő kőhalmaz,
és végtelen akadálya
a város fejlődésének.”

Az Újépület lassú felépülése

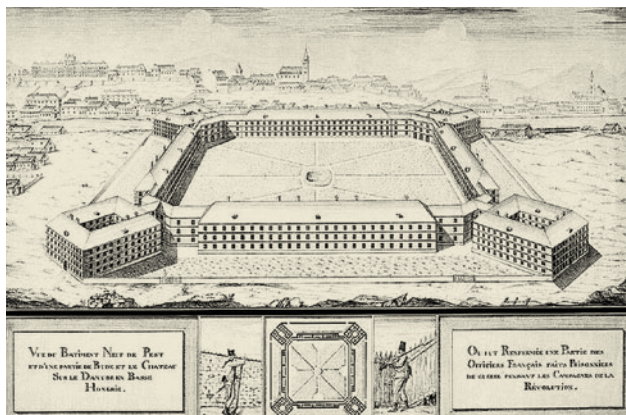

Mint minden régi európai városnak, Pestnek is volt a középkorban épült városfala. A törökök kiűzése után a lakosság egy ideig nemhogy nőtt volna, hanem egyenesen csökkent. A nyugodt 18. században aztán a város csendes, egyre gyorsuló gyarapodásnak indult. Előbb a városfal belsejébe tapasztottak házakat, majd a külsejéhez – így lassanként eltűnt a fal. Aztán elkezdtek a falon túli területeken is építkezni, először majorságok, majd állandó lakóházak jelentek meg, előbb a mai Józsefváros és Ferencváros, majd a mai Terézváros és Erzsébetváros területén. A mai Lipótváros területe (amely 1790-ben, II. Lipót koronázása alkalmából kapta nevét), csak a század második felében, és igen lassan települt be. A régi Pestnek vannak régen nem létező, mégis legendás épületei, ezek között a legfontosabb a mára mókás nevű Újépület, eredeti nevén Neugebäude, német–magyar dialektusban: „Nájgebáj”. Ez egy „zöldmezős kaszárnyaberuházás”, amelyre azért volt szükség, mert a barokk korban kezdett megváltozni az a szokás, hogy a katonákat családoknál kvártélyozták el – ez nem volt ideális a kiképzés és a gyors összetrombitálás szempontjából.

II. József, aki 1780 és 1790 között volt Magyarország királya, 1786-ban, hivatali útján elrendelte, hogy a pesti városfaltól északra, jókora távolságban, egy a lakosság előtt ismeretlen célú, óriási épület felhúzásába kezdjenek. Az épület méreteire jellemző, hogy a szélei nem a mai Szabadság tér, hanem az azt határoló utcák vonalában voltak. Képzeljünk el egy akkora négyzetet, amelynek oldalai a mai Nádor utca – Bank utca – Hold utca – Báthory utca. Az épület, amelynek befejezése évtizedekig húzódott, négy saroképületből és az őket összekötő falakból (úgynevezett kurtinákból) állt. A hatalmas belső főudvar majdnem 10 000 négyszögölnyi teret foglalt el – a 19. század második felében már mindenféle békés célra is felhasználták, többek között kocsi- és futóversenyekre is.

Az Újépület építtetője a királyi udvar volt, terveit Isidore Canevale (1729?-1786) francia származású építész készítette, dísztelen, de klasszicistának nevezhető stílusban. Canevale nevéhez fűződik a váci székesegyház építése, ő tervezte a II. József látogatásának emléket állító diadalívet és néhány vidéki kastélykertet. Az a pallér, aki 1786-ban elkezdte a kivitelezést, Hild János (1760-1811) volt, Hild József (1789-1867), a későbbi jelentős klasszicista építész apja. Meglehet, a császár eredeti elképzelése valamiféle egész Pestet kiszolgáló, óriási népjóléti intézmény volt. 1789-ben egy része már állt, ám a birodalom háborúi miatt az építkezés lelassult, 1793-ban teljesen leállt, akkor francia hadifoglyokat helyeztek el benne. 1802-ben 130 ezer forintért prágai zsidók akarták megvenni, szövö-manufaktúra céljára, de az adásvételt nem hagyták jóvá. 1807-ben dőlt el, hogy a félbehagyott épületet a tűzértség kapja meg – egy idő után Pesten „pattantyús kaszárnyának” is kezdték nevezni. 1822. október 30-án az 5. tüzérhadtest átvette a négy pavilonból és négy kurtinából álló Újépületet, a hozzá tartozó istállókkal, mosókonyhával és egyéb helyiségekkel együtt. Az építkezés ezek után is folytatódott, a teljes befejezést a falazott lovaglóiskola átadása jelentette, 1847-ben.

Élet az Újépületben

COQUEREAU
GRÁNÁTOS-
KAPITÁNY TUS
RAJZA, KB. 1800

Mire teljesen elkészült, az épület négyszög alakú lett, a földszinten kívül még két emelete volt. Négy sarkán egy emelettel magasabb, szintén négyszög alakú épületrészeket emeltek, melyeket a középső négyszöggel rövid melléképítmények kapcsoltak össze.

A bonyolult ismereteket feltételező tüzérséghez igyekeztek a birodalom iparosodott területeiről újoncozni, ebbe az ezredbe magyarokat nem soroztak, a legénysége cseh volt.

Békeidőben az Újépületben 3 ezredes, 19 egyéb tiszt, 40 altiszt, 7 írnok és 2421 főnyi legénység lakott. Őket 16 legénységi konyha és 3 mosószoza szolgáltá ki. Az istállóban összesen 309 lovat lehetett elhelyezni. Volt 28 börtöncella, 35 raktárhelyiség, 9 takarmánycsűrő és 8 nyeregkamra is.

Az épületben mindenféle, a hadsereggel összefüggő mesterség műhelye és raktára megtalálható volt: fatár, ólomgolyóöntő műhely,

vas- és szénraktár, nyerges-, kárpitós-, asztalos- és kötélverő műhely, széntároló pince. Ma is beazonosítható, hol volt a gyújtóluk-fúróház, a szekerész istálló. Az Újépület udvara sok civil eseménynek is helyet adott. Már a század első felében tartottak itt római módra kocsiversenyeket és fiákersenyeket. 1875-ben az akkor alakult Magyar Athletikai Club itt rendezte meg első atlétikai versenyét. (Erre 2000 óta a tér déli felében bájos, Várhelyi György és Dobos László tervei szerint készült emlékmű utal.)

A Batthyány-örökmécses azonban arra emlékeztet mindenkit, hogy igazi – és szomorú – hírnévre az 1848/49-es forradalom és szabadságharc miatt tett szert az épület. A szabadságharc bukása után afféle „magyar Bastille” lett. Itt tartották fogva a harc számos katonai és politikai vezetőjét, a IV. pavilon 6. számú (más források szerint a 3. számú) földszinti helyiségébe bezárt gróf Batthyány Lajost, mint jól tudjuk, 1849. október 6-án, azaz az aradi vértanúkkal egy napon, itt végezték ki, ott, ahol ma az örökmécses áll. (Batthyány méltányosságból megmenekült a kötélről, rangja miatt sortűz végezhetett vele.) Az örökmécsesről 1905-ben határoztak, de felállítása elhúzódtott, az avatásra végül is csak 1926-ban került sor. A lapok megírták, hogy az eseményen jelen volt a 99 éves Lebó István, az utolsó élő 1848-as honvéd. (Az emlékművet Pogány Móric tervezte.)

Az Újépület udvarán azokon is jelképes bosszút álltak, akiket nem sikerült elfogni. Összesen 33, névre szóló bitófát emeltek – többek között Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Táncsics Mihály és Andrássy Gyula gróf számára.

A pestiek ellenséges érzülete a kiegyezés után nem sokáig tartott. Legalábbis erre lehet következtetni a Budapesti Közlöny 1871. szeptember 19-én kelt beszámolójából:

„— Tűzoltó ÜNNEPÉLY. Vasárnap az Újépület nagy udvarán tartott tűzoltó gyakorlaton roppant számú közönség vett részt. A tűzoltók délután 2-3 óra közt indultak a plébánia-térről. (...) A menet a Váci-, Dorottya-, Fűrdő- [ma József Attila] és Nádor utcán haladt az Újépü-

letbe. Nagy udvarán 15-20 ezer ember lehetett. 4 órakor az Újépület főőrsége riadót fúj, a katonai zenekar a néphymnust játszotta, mit harsány »éljen« követett, jeléül, hogy Ő Felsége a király érkezett meg, ki gyalog ment a tűzörök sorain át a számára elkészült helyig. Először a toló-létra, vagy mászásai gyakorlatok tétettek. Aztán következett a függélyes kapocs-létrák használatának bemutatása. (...). Király Ő Felsége, ki a 2 órán át tartott gyakorlatot nagy érdekltséggel végig nézte, elismerését fejezte ki Széchenyi Ödön grófnak."

Az összeborulás egyébként kölcsönös volt: amint arról a lapok is beszámoltak, az 1868-as honvédbálon az osztrák tisztek kokárdával jelentek meg.

A címtárakban számtalan, az Újépületben megtalálható személy neve szerepel: van köztük ezredes, kaszárnyai vendéglős, szabó, őrnagy felesége, bárónő. Az újságok apróbb híreiből pedig arról is lehet értesülni, hogy volt olyan eset, amikor valakinek (akár katonai személynek) adósság fejében elárverezték az ingóságait.

Hawelka Lujza, cs. kir. főhadnagy neje, k. k. Oberlieutenants Gattin, V, hold-u., újépület, Neugebäude, 3. pav.

1875-ben az újonnan alakult Magyar Athletikai Club nagyszabású versenyt rendezett az Újépület udvarán. (Akkoriban még atlétikának neveztek minden szabadtéri sportot.) A nézőknek „deszkaalkotványt” – lelátót – építettek. Volt két angol mérföld hosszú „tartós” futóverseny – ehhez négyszer kellett megkerülni a nagy udvart. Volt ezenkívül gyorsfutás, súlydobás, akadályverseny, magasugrás és „öklözés” is.

A kiegyezés után a sajtóban hamar követelni kezdték a kaszárnyák magyar kézbe adását, más célra való igénybevételét, sőt lebontását. Ötletekben nem volt hiány. Volt, aki azt javasolta, nyomdává alakítsák át az épületet, volt, aki árvaházat helyezett volna el benne. Mint tudjuk, végül is a lebontás mellett döntöttek.

A Közmunkatanács szerepe

A kiegyezésig „városrendezés” csak nyomokban létezett Pest-Budán – ennek ellenére a belső negyedekben eléggé egységes városarculat jött létre. Széchenyi István is javasolt egy ezzel foglalkozó szervezetet, a Firenzében született, igen fejlett szépérzéssel bíró József nádor pedig létre is hozta az ún. Szépítő Bizottságot („Verschönerungs Commission”) Pest város szépítésére. A Közmunkatanács (hivatalosan Fővárosi Közmunkák Tanácsa, röviden FKT) megalapítása – a kiegyezés után, de még a város-egyesítés előtt, 1870-ben – Andrássy Gyula miniszterelnök nevéhez fűződik. Ő ugyanis attól tartott, hogy az újonnan létrehozandó Budapest nem lesz képes a nagy horderejű, távlati tervezéssel törődni, mert a nagyváros napi gondjai egyszerűen nem hagynak majd erre időt és energiát.

Az angol mintára létrehozott szervezet elé Andrássy egy sor fontos, elodázhatatlan feladatot utalt: a Lánchíd megváltása, a szabályozandó Duna-meder, új utak és terek kialakítása, a városszerkezet javítása, hogy a három város ne csak papíron, hanem valóban egyesüljön. Az FKT olyan szervezet kellett legyen, amely megfelelő felhatalmazással, jó hatásokkal tudja végezni a dolgát. A tanács egy elnökből és 18 tagból állt, a tagok felét a kormány, felét

PODMANICZKY
FRIGYES BÁRÓ,
A KÖZMUNKATA-
NÁCS LEGENDÁS
ALELNÖKE

a főváros adta. A tanács nemcsak felügyeletet gyakorolt a lakosság és a főváros építkezésein, de egyben fellebbviteli hatóságként is működött. A nagy változások – ahogy ma mondanánk, „kiemelt beruházások” – megtervezéséhez a Közmunkatanács saját, kiválóan képzett mérnöki gárdával rendelkezett. Az FKT külön pénzügyi keretből gazdálkodhatott, és élhetett a kisajátítás jogával, ami számos projekt elengedhetetlen előfeltétele volt. Formálisan mindig a miniszterelnök volt az FKT elnöke, de a gyakori ülések vezetésére nem érhetett rá. Ezért a Közmunkatanács üléseit az alelnök vezette. 1873 és 1905 között ez a személy báró Podmaniczky Frigyes, a „pepita báró” volt. (Munkabírására jellemző, hogy eközben tíz éven át a Nemzeti Színház intendánsa is volt, és mindvégig országgyűlési képviselő.)

Az FKT 1870-71 fordulóján várostervezési pályázatot hirdetett. Ennek eredményét felhasználva 1872-ben kidolgozták Pest városrendezésének tervét. (Ez volt a fontosabb, később az akkor lassabban fejlődő Budára is készültek tervek.) Ez a Nagykörút és az Andrassy út kiépítése, új Duna-hidak létesítése mellett már számolt az Újépület elbontásával, és indítványozta, hogy a helyén egy teret hozzanak létre.

Hosszas vita a lebontásról

A kiegyezés után nyilvánvaló lett, hogy az Újépület gátolja Lipótváros fejlődését, lebontása ezért csupán idő kérdése volt. 1876-ban megnyílt a Margit híd, nagyjából ugyanekkor elkezdődött a Nagykörút kiépülése. A városrész fejlődésének igazi lendítő erejét azonban az Országház építésének elhatározása (1880), majd elkezdése (1885) hozta meg.

A Közmunkatanács 1872. évi jelentésében az Újépületről ez a határozott mondat szerepelt: „Midőn építették, nagyságánál fogva büszkesége és később igen sokáig a város terjedésének mintegy útmutatója volt; ma nem egyéb, mint a fokozott ízlésnek és szépségi igényeknek többlet meg nem felelő kőhalmaz, és végtelen akadály a város fejlődésének.”

A főváros 1884-ben, az év végén bizottságot küldött ki, hogy tárgyaljon az Újépület megváltásáról. A főváros kiküldöttei tíz eszten-deig győzködtek a Közmunkatanácsot, illetve a pénzügyminisztert. A Neugebäude megváltásának ügye végül 1894-ben dőlt el, amikor az országgyűlés az 1894. évi XX. törvénycikkkel felhatalmazta Wekerle Sándor kormányát, hogy az Újépületet, a Károly kaszárnját (a mai Főpolgármesteri Hivatalt), a várbeli József laktanyát (a Werbőczy [ma Táncsics Mihály] utcai volt hadbírószáki épületet), a 2. kerületi Flórián laktanyát (a Fő utca és a Ganz utca sarkán) és a gellérthegy-i Citadellát eladhassa.

Ugyanez év augusztusában Wekerle Sándor miniszterelnök a következőt írta a Közmunkatanácsnak címzett levelében: „Az Újépület telkének szabályozására befolyást nem kívánok gyakorolni, és csak azt kötöm ki, hogy a szabályozás által nyert telkekből házhelyekül annyi legyen elárúsítható, hogy abból legkevesebb 3.500.000 forintnyi összeg kikerüljön, mely célból mintegy 12 000 négyszögölnyi területnek házhelyekül való kijelölése válik szükségessé, míg a fennmaradó terület az eme szempont figyelembevételével megállapítandó szabályozási terv alapján utcák és terek létesítésére használható fel.”

Az Újépület hatalmas telkét ingyen kapta meg a főváros. Az Újépületet a Közmunkatanács 1897. október 22-én vette át a katonaságtól, falait 1897. november 15-én kezdték bontani. Enyhe tél következett, nyárra már el is tűnt a roppant épület.

Igen ám, de még nem volt érvényes szabályozási terv arról, mit is építenek majd ide.

A Magyar Mérnök- és Építész Egylet pályázatot hirdetett, amely hozott néhány érdekes pályamunkát. A legnagyobb tetszést egy névtelenül beadott pályamunka aratta, annak ellenére, hogy amint azt valaki felismerte, igen hasonlított a mannheimi Wasserturm Platzhoz.

Mai szemmel ez gáncsoskodásnak hat – a hasonlóság távoli, nagyobb a lépték, két főút határolja, van rajta víztorony, szökőkút is. Alig hasonlít.

Klöss György képei az Újépületről

A Darmstadtban született Klöss György (1844-1913), a jelentős fényképész és üzletember, egyike volt azoknak a bevándorolt szakembereknek, akik meglátták a fantáziát a 19. század második felében megindult nagy magyar konjunktúrában. Klöss 1866-ban érkezett Magyarországra, ahol hamar kitűnt nagy munkabíráásával és szervezési készségével. Ösztönösen érdekelte a városfényképezés: olyan nagyszámú felvételt készített (üvegnegatívra) Budapestről, hogy azokból igen sok megmaradt a múzeumokban és a levéltárakban. Az Újépületről is maradtak fenn felvételei, ezek szerencsére olyan nagy felbontásúak, hogy a részleteik is jól élvezhetők. (A megbízást a fényképész Toldy László városi főlevéltárnoktól kapta.)

Klöss György készítette azt a nevezetes, ritka képet is, amelyen az Újépület roppant udvara látszik, és felette már ott az Országház kupolája. Azt köztudomásúan 1895 végén fejezték be (ha valaki belenagyít a képbe, jól látszik, hogy a kupola díszeit helyezik fel éppen). Mint már volt róla szó, az Újépületet 1897 végén kezdték bontani.

*Európa egyik
legszebb tere*

Máig ható szerencsés együttállás

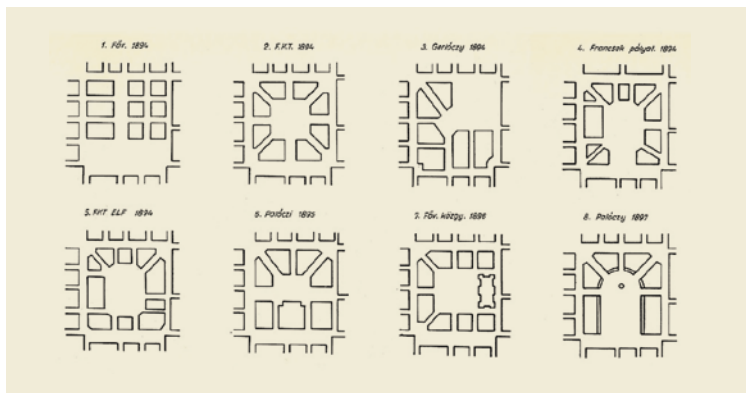
Budapest terei kevés kivételtől eltekintve szervesen alakultak ki, leginkább egykori piacokból (azok pedig gyakran a temetők helyén jöttek létre). Amikor Pest robbanásszerűen fejlődni kezdett, a város nem volt elég erős és előrelátó ahhoz, hogy központi helyeken erőnek erejével tereknek hagyjon helyet, legalábbis mai szemmel elegendő számúnak. Igaz ez a parkokra is. A Szabadság tér ritka kivétel – ez is a katonai örökségnek köszönhető. Valamint az Osztrák–Magyar Monarchia (afféle korai Közös Piac) által lehetővé tett fellendülésnek. Az I. világháború és az azt követő borzalmas 20. század sok délibábos tervet vetett fel, annál kevesebb valósult meg belőle. A Szabadság térhez fogható sikeres, ma is élő tér alig van Budapesten – talán csak a 19. kerületi Wekerletelep főtere, a Kós Károly tér mondható ilyennek. Hogyan történhetett meg, hogy létrejött egy ilyen kiemelkedő minőségű tér? Ez több tényezőre vezethető vissza, szinte mindegyik elengedhetetlen volt a sikerhez:

- a rendelkezésre álló, nagyméretű katonai terület
- a tervező hatóság ereje és szaktudása
- az erős konjunktúra (tíz évvel korábban vagy későbbben a tér már nem jött volna létre, legalábbis nem ilyen minőségben)
- a rendelkezésre álló idő (ami részben a katonai hatóságok tehetlenségének volt köszönhető)
- a tervek versenyztetése
- az épülő Országház közelsége.

Ez a szépséges tér a 20. században, mint látni fogjuk, ideológiai küzdőtérre vált. A 21. század elején pedig (szinte) autómentes, s ezáltal még élhetőbb lett. Ugyanakkor az Egyesült Államok (az itt lakók szerint eltűzött) védelmi igényei a nagykövetség épülete körül a tér egy részét elcsúfították.

Tervek a tér beépítésére

G róf Széchenyi Béla azt javasolta 1867-ben, hogy az ekkor még elnapolt „állandó Országházát” is az Újépület helyén építsék fel. Az 1871/72. évi városrendezési terven az „Új Épület” egyes részeinek részben más épületekbe való beolvasztását vetették fel. Végül az 1894. évi XX. tc. rendelkezett az elbonthatóságról. Ekkor a Fővárosi Közmunkák Tanácsa pályázatot írt ki, amelyre 49 tervvázlat érkezett be. Ezek sajnos nem maradtak fenn. A mai fekvő diadalív-forma telitalálat, nem lehetetlen, hogy erre az 1894. évi pályázatban is volt már javaslat. Végül Palóczy Antal 1897-ben XY aláírással az Építő Ipar szaklapban tett javaslatot a végül megvalósult formára.

Palóczy Antal (1849-1927) korának jelentős építész, mai szóval városrendezési szakembere, lapszerkesztő, elméleti író, a szaksajtó termékeny szerzője, az első világháború előtti építészeti közélet nagy tekintélyű, megkerülhetetlen alakja volt. Sokat pályázott, nem is eredménytelenül. Harminchárom éven át volt az Iparrajziskola tanára. 2005 óta létezik a róla elnevezett miniszteri díj: „a településrendezés területén legalább 10 éven át végzett kimagasló – tervezői, oktatói, kutatói, főépítési – tevékenység elismeréséül természetes személyeknek, illetőleg tervezőcsoportoknak elnyerhető jutalom”. Évente kétfő adományozható belőle. Érdekes, hogy a jelentős alkotóról nem maradt fenn használható fénykép.

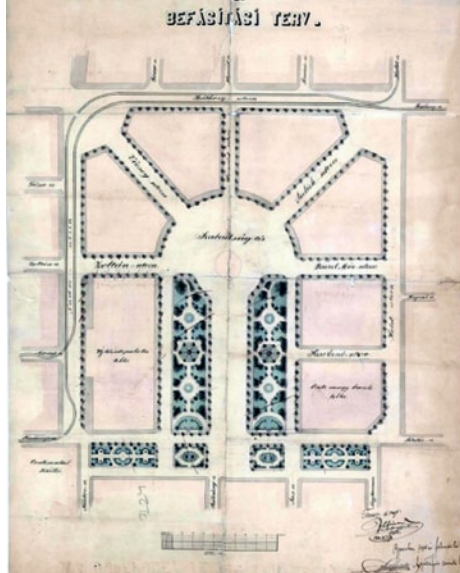
Egy kegyes csalás

A megvalósult forma, a „fekvő diadalív” tehát Palóczy Antal ötlete. A tervnek ma már megszokott, mégis fontos leleménye, hogy a tér egyik diagonális tengelyén keresztül rálátás nyílik az Országház kupolájára. Ehhez azonban egy kis geometriai csalafinta-ságra volt szükség: a fekvő diadalív nyugati teletömbjét 7:8 arányban keskenyebbre kellett tervezni a keletihez képest. Ezt egyáltalán nem lehet érzékelni a téren, ám a tervrajzon alább jól kivehető.

Az is erénye volt ennek a tervnek, hogy illő tisztelettel megőrizte a Széchenyi István-féle, ma már csöppnyinek tűnő „Sétatér parkját”, ahol 1930 óta a Telcs Ede szobrász által tervezett ivókút található, amely Széchenyi Istvánné Seilern Crescentia 1846. március 3-i platánfa-ültetésének állít emléket: ez alkalommal az összegyűlt közönség tagjai mind szertartásosan meglocsolták a facsemetéket. A sztélén csupán egyetlen szó olvasható: „Virulj.”

A bájos emlékmű hátsó oldalára aranyozott betűkkel fel van vésve, hogyan emlékezett meg az eseményről a Jelenkor folyóirat:

AZ ÉSZAKI,
LEZÁRÓ
ÉPÜLETPÁR BAL
OLDALI DARABJA
LÁTHATÓAN
KESKENYEBB

„Míg Széchenyi gróf fáradoz a nagy kezdet valósítása körül, azalatt neje Pesten az első fáját ülteti be az új közsétatérnek, mellynek alapítója ugyanazon dicséretes magyar: tett és szó embere. Azon pillanatban midőn mártius 3-kán, a' grófnő a' platánt ezen szóval: virulj! a' földbe ülteté mozsárdurrogások rázták meg a léget 's hangos népörömkialtozás zendült meg. Minden jelenvolt hölgy, magasrangú, úgy mint polgáros-tálybeli megöntözték a helyet és nyalábot.”

(Ez a kút eredetileg ott volt, ahol ma a már említett MAC-emlékmű látható, 2000-ben amiatt helyezték át jelenlegi helyére, talán azért, mert mögötte egy platánfa áll.)

A sétatéren, a mai modern pénzüintezeti központ előtti részen, „Limonádé-pavilon” és zenepavilon is állt. Utóbbi kb. 90 cm magas dobogóra épített, 3:4 arányú, faoszlopos, nyeregtetős, lengőlámpásos építmény volt. A nagy sikerű, Kerengő névre keresztelt szökőkút létesítése előtt komoly formában javasolták ezek újjáépítését. A Sétatér az Újépület telkén kívül létesült, ma mégis a Szabadság tér részének érezzük. Mint látni fogjuk, később mégis felmerült a tér „befejezése”.

A telkek eladása

A Közmunkatanács a kijelölt 27 telek eladását 1899-ben kezdte meg. Már az első évben elkelt közülük huszonegy, összesen 10,6 millió koronáért. A négyszögölenkénti vételár 680 és 1200 korona között mozgott. A legnagyobb, 2530,6 négyszögöl kiterjedésű telket a tőzsde vásárolta meg. Négyszögöléért 900 koronát, összesen 2 277 540 koronát fizetett. De vásárolt az Osztrák–Magyar Bank, a Postatakarékpénztár, az Adria Tengerhajózási Rt. és a Budapest Közüti Vaspálya Rt. is. Néhány év alatt Pest legszomorúbb területéből a legelegánsabb városrészévé változott. Az Újépület sikertörténetét a mai napig nem követték újabbak. A Károly kaszárnya (a mai Főpolgármesteri Hivatal), a Nagykörút és az Üllői út sarkán álló Mária Terézia laktanya, a Citadella ma is régi formájában látható, új, korszerű funkciót nem találtak nekik, vagy azt nem kielégítően látják el. Mintha Budapesten akkor bontanának a városi hatóságok, amikor nem kellene (lásd régi pesti óváros, Tabán, Óbuda, Királyi Palota, Nemzeti Szalon az Erzsébet téren), és akkor nem, amikor nagyon is célszerű lenne.

A gyors építkezés titka

A Szabadság tér létrehozásának sokszereplős társadalmi társasjátékában a magyar államot képviselő Közmunkatanács jó gazdaként arra is törekedett, hogy az építkezés ne húzódjon el sokáig. (Ezt nem sikerült elérni például a közeli Kossuth téren, ahol a kívülről 1902-ben teljesen elkészült Országház foglalatáknént szolgáló tér kiépülése évtizedekig – egészen 1972-ig – tartott.) Ahol az állami hatóságok szerepe véget ért, ott kezdődött a magánbefektetőké. Őket egy határidővel szűkített adókedvezménnyel tették érdekeltté. Sok helytörténeti munka említi a nevezetes harmincéves adókedvezményt. Ez nem pontos. Az 1894. évi XX. törvényben már előrelátóan szerepel a következő kitétel:

Az Újépület telkeinek első ingatlantulajdonosai*

A telek sorszáma	Utcanév és házsám	A telek nagysága négyszögölben	A telek vételára négyszögölenként	A telek vételára koronában	Az első ingatlantulajdonosok nevei
1	Szabadság tér 8-9.	1359.10	1 100	1 495 010.00	Osztrák–Magyar Bank
2	Hold utca 4.	693.00	1 000	693 000.00	Magyar Királyi Postatakarékpénztár
3	Szabadság tér 10.	223.20	1 300	290 060.00	Kanitz Ignác és fiai
4	Szabadság tér 11.	205.00	700	143 500.00	Erényi Ullmann Gyula
5	Szabadság-tér 12. (Perczel Mór utca 1.)	266.20	1 100	292 820.00	Magyar Kereskedelmi Csarnok
6	Hold utca 6.	322.60	920	396 792.00	Frankl Mórné
7	Hold utca 8.	173.90	825	143 467.50	Guillaume Árpádné
8	Hold utca 10-12.(Aulich utca 7.)	303.00	1 030	312 090.00	Helbinger Gedeonné
9	Aulich utca 1.	173.90	825	142 770.90	Grünstein Henrik és neje
10	Aulich utca 3.	155.80	692	107 813.60	Walkó Lajos
11	Perczel Mór utca 4.	163.70	680	111 316.00	Herzmann Bertalan
12	Perczel Mór utca 2.	327.30	1 225	400 942.50	Sváb Imre
13	Honvéd utca 1.	383.20	1 200	459 840.00	Dungyerszky Lázár
14	Aulich utca 4-6.	332.50	925	307 562.50	dr. Havas Adám és neje
15	Aulich utca 8.	307.70	1 010	310 777.00	Linzer Imre
16	Báthory utca 9.	159.70	755	120 573.50	özv. Davidsohn Dávidné
17	Honvéd utca 3.	186.40	775	144 460.00	Bedő Béla és neje
18	Honvéd utca 5. (Báthory utca 7.)	284.90	1 040	295 295.00	dr. Virava József
19	Honvéd utca 4. (Báthory utca 5.)	351.70	1 000	351 700.00	Neuschloss Ödön és Marcell
20	Honvéd utca 2. (Szabadság tér 15.)	375.40	1 200	450 480.00	Deutsch Antal és neje
21	Vécsey utca 3.	204.10	862	175 934.20	Popper Sámuel
22	Báthory utca 3.	204.70	790	161 713.00	Erényi Ullmann Gyula és neje
23	Báthory utca 1. (Vécsey utca 5.)	320.20	1 040	333 008.00	Baumgarten Nándor
24	Vécsey utca 4.	640.60	1 092	1 136 226	Budapesti Közúti Vaspálya
25	Nádor utca 29. (Zoltán utca 16.)	399.90	1 092	1 136 226	Budapesti Közúti Vaspálya
26	Szabadság tér 16.	484.50	1 200	581 400.00	Adria Tengerhajózási Rt.
27	Szabadság tér 17-18.	2 530.60	900	2 277 540.00	Tőzsde

„4. § Az Újépület telkének szabályozása folytán létesített új telkeken, (...) a mennyiben legalább két emeletesek (48 láb magasságúak) és 1905. évi augusztus hó 1-éig lakható állapotba helyeztetnek:

1. tizenöt évig mentesek úgy az állami házadó, mint az eme adó után kivettetni szokott minden községi adó alól;
2. azonfelül eme tizenöt év letelte után további tizenöt évig abban a kedvezményben részesíttetnek, hogy állami adó fejében azok tiszta házbérijövedelmének tíz százaléka fizetendő.”

Csodák csodájára, a Szabadság tér mindegyik háza időben elkészült (a déli oldal kivételével, amely nem tartozott az Újépület telkéhez – ez az oldal bizonyos értelemben ma is befejezetlen).

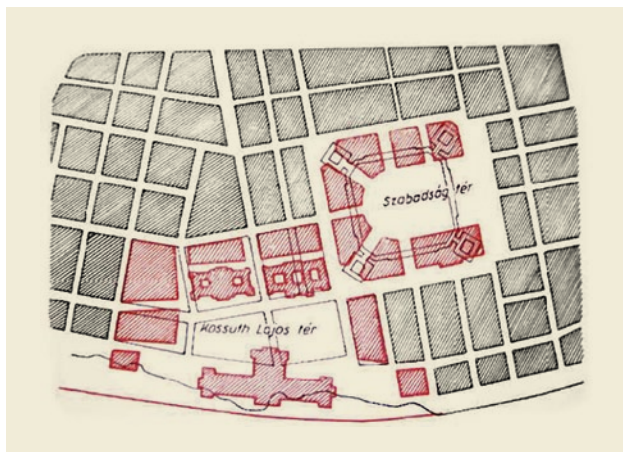
A mai tér, Palóczy Antal terve szerint

A Szabadság térnek nemcsak az építészeti kialakítása, de az utcák névadása is egységes és tematikus, afféle történelmi jóvátétel. A tér körül az 1848/49-es szabadságharcban jelentős szerepet játszott honvédtábornokokról nevezték el az utcákat: Vécsey, (Honvéd), Aulich, Perczel Mór, Kiss Ernő, Nagysándor József. Később a volt Bálvány, majd 1941-től gróf Teleki Pál utca is csatlakozott a tematikus nevű utcákhoz: az Október 6. utca 1953-ban kapta mai nevét.

A Szabadság tér kompozíciója olyan egységes, hogy látszik rajta a Fővárosi Közmunkák Tanácsa minden részletre kiterjedő bábáskodása. Előírás volt, hogy az utcák építészeti hangsúlyokra érkezzenek, abban végződjenek. Valami domináns elemre volt szükség: például kupola, torony, valamilyen különleges oromzat.

A Szabadság tér kompozíciója csak fő vonalaiban szimmetrikus, inkább azt lehetne mondani, hogy bizonyos épületek rímelnek egymásra, különösen igaz ez az Alpár Ignác tervezte két középületre:

MEGVALÓSULT
TERV, AZ
ÚJÉPÜLETTEL ÉS AZ
ORSZÁGHÁZZAL
ÖSSZEVETVE
(PREISICH GÁBOR
VÁZLATA)

a bankra és a tőzsdére, gondoljunk csak az egymással szembe néző, a tér felőli homlokzatukon megjelenített kéttornyos középrizalit motívumra. Az ilyesmi világszerte divatos volt akkoriban, különösen kiemelt középületek esetében.

A tér 1900. január 11-én kapta nevét a Közmunkatanácstól. Érdekes módon a név mindmáig megmaradt – nem került be a kb. négyszáz megváltoztatott köztér-elnevezés közé. Ennek oka nem lehetett más, mint a magyar kommunisták képmutató függetlenségmítosza.

Házról házra

BANK
Centre
and
Colum
A
116 2712

A SZABADSÁG TÉR BUDAPEST

III
MÁGYAR NE
Vár az
Látogatók
Helye a
nagy g
A határ
www.n
Tel: 474 0

Az Osztrák– Magyar Bank

Szabadság tér 8-9., Bank utca – Hold utca – Kiss Ernő utca – Szabadság tér által határolt tömb.

Az Osztrák–Magyar Bank (1924-től: Magyar Nemzeti Bank) székházának tervpályázatára paritásos alapon 8-8 magyar, illetve osztrák építész hívtak meg. A pályázatot Alpár Ignác nyerte meg, ezt a sajtó nagy diadalként ünnepelte. Pályázott Lechner Ödön is, mára elveszett munkájáról csak annyit tudni, hogy szokásos modorában tervezett.

Nagy megrökönyödést keltett Otto Wagner, a felkapott bécsi szecessziós (modernista) építész, munkáját az egyik újság így gúnyolta:

„Egészen csudálatos a híres szecesszionista Otto Wagner terve. Majdnem olyan, mint egy óriási galambdúc, hosszúkás, keskeny, sűrűn egymás mellé rakott díztelen ablakaival. Ha ez a modern építészeti stílus, még soká kell fejlődnünk, míg ebben gyönyörűséget találunk.” (Közvetlenül ezután tervezte meg Wagner a bécsi Postatakarék épületét, a modernista szecesszió máig meghatározó alkotását.)

Maga az épület három év alatt készült el, 1902 és 1905 között, igen gazdag felületkidolgozással. Az első emeleti ablakok fölött allegorikus domborművek láthatók, ezeket Senyei Károly készítette. A témák a pénz és az élet egyéb területeinek kapcsolatát hangsúlyozzák, azt demonstrálандó, hogy a pénznek mindenhez van köze.

A témák a következők: az északnyugati sarkon a Fémolvasztás és Fémöntés; a nyugati oldalon a Pénzverés (két dombormű), Bankókészítés, Tanítás, Bankókezelés, Művészetek (a beugró részen látható férfi: Alpár Ignác), Tudományok, az Ötvösség, az Állattenyésztés, Földművelés, Gépipar, Háziipar, Ókori Hajórakodás, Egyiptomi Földművelés; a levágott saroknál, a Bank és a Hold utca sarkán Ókori Állattenyésztés, a Rabszolgavásár, az Ókori Kereskedelem, a keleti oldalon Afrikai Jelenet, Középkori Pénzváltó, Bányász, Kőfejtés, Bányászat; az északi oldalon Talicskás Munkás és Érczúzó. Érdekesség: a Szabadság térre

néző rész legdélibb szakaszán található „Tudományok” domborműcsoportban ott szerepel Hamlet, dán királyfi, kezében Yorick koponyájával. A korabeli szaklapok nagyon dicsérték az építész, amiért nem általános banképületet tervezett, hanem szembenézett a jegybank különleges funkciójával, miszerint az nem betétesek tömegével, hanem a többi bankkal tartja a kapcsolatot – ezért például szabadon hagyta az udvart, hogy pénzszállító kocsikkal be lehessen hajtani. (Később mégis beépítették. Sőt, a határoló utcácskát is lezárták, amelyben pedig az ötvenes évek végén még vígan lehetett focizni, mert a szomszédos cirádásan szecessziós Postatakarék (ma Államkincstár) falának díszei éppen kijelöltek egy alkalmas kaput.) Ma ismét körbejárható a banképület. Az épület külseje funkciójánál fogva kissé rideg, az építész ezt belül igyekezett ellensúlyozni. A törekvés jól látszik a lépcsők kialakításán: Alpár itt is alkalmazza azt a kedves és meghittséget eredményező fogását, hogy a lépcsők nem futnak pincétől padlásig, inkább csak egy-egy emeletet kötnek össze, és a lépcső folytatásához folyosók vezetnek az arra járók. Így mintegy bevonja a látogatót az épület belső életébe. A belső díszítésben keveredik a historizmus és a klasszicizmus. A díszítés emeletenként egységes.

A Kereskedelmi Csarnok tömbje

A mai amerikai nagykövetséget is magában foglaló tömb három épületből áll, jobbról balra a Szabadság tér 10., 11. és 12. számából, mindegyik ötemeletes, szecessziós bérház, mind a hármat a Kármán Aladár–Ullmann Gyula építészpáros tervezte. A 12. számú épület megrendelője a Kereskedelmi Csarnok Rt. volt, a tervpályázaton olyan nagy nevek is indultak, mint Lajta Béla, Vidor Emil vagy az akkor még inkább sportolóként híres Hajós Alfréd. Az épület 1900-ban készült el. Földszintjén eredetileg áruház működött. Az épületet 1935-ben bérelte ki az Egyesült Államok, követség céljára. 1946-ban vásárolták meg. Szomorú nevezetessége az épületnek, hogy 15 éven át itt tartózkodott Mindszenty József (1892-1975) hercegprímás, a Rákosi-korszakban borzalmasan megkínzott főpap, aki a forradalom alatti kiszabadítását követően, 1956. november 4-én kért itt menedéket. Külföldre távozását másfél évtizedig akadályozta a magyar állam. Addig a követ korábbi dolgozószobájában, a harmadik emelet sarokszobájában lakott. Érdekes módon az egész kommunista tömbben egyedül

BAL OLDALON
A KERESKEDELMI
CSARNOK ÉPÜLETE,
JÓL LÁTSZANAK
A MÁRA ELTŰNT
TETŐDÍSZEK ÉS
AZ ELSŐ EMELETI
TÉLIKERT.
(KÉPESLAP)

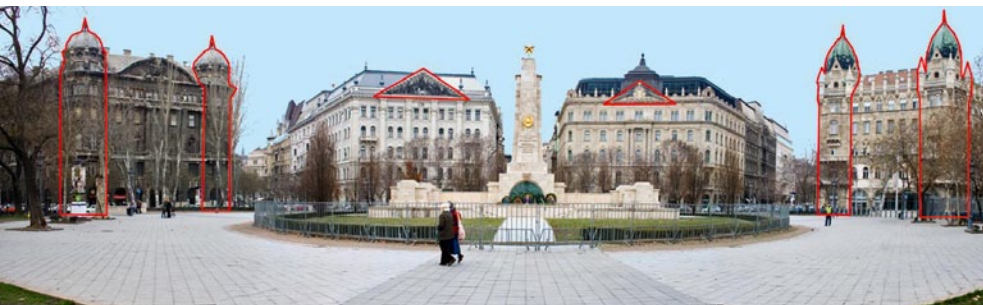
Budapesten nem tudták feltörni az amerikai követségi rejtjelezést. A Mindszentyre emlékező táblát 1989-ne helyezték el a követség falán. Alkotója Adolf Jager.

A középső, 11. számú ház Ullmann Gyula saját bérházának épült, (tíz év múlva adta el egy jómódú közjegyzőnek), a 10. szám (Kanitz üzlet- és bérház) vegyes rendeltetésű iroda- és bérház lett. A ház aljában kézműves iparcikkeket árusító bolt működött, a felső szinteken a Kanitz család három lakást is megtöltött.

A tömbből dúsan aranyozott, a bécsi szecessziót idéző díszítéseivel valósággal kirí az Ullmann-bérház. Belsejét azonban, a 10. számú épülettel egyetemben, teljesen lebontották. A két épület belsejét az Egyesült Államok követsége számára építették fel, mind a magyar, mind az amerikai építési szabványoknak, illetve a mai építészeti és biztonsági igényeknek is megfelelően. Ha hozzátesszük, hogy az építés ideje alatt csődbe ment a kivitelező, elmondhatjuk, hogy a tervezőknek – Sükösd Zoltánnak és Lázár Veronikának – nem volt könnyű dolguk. Az átépítés egy 2007. évi csereszerződés következménye volt: a kormány a vári egykori Táncsics-börtön telkét és épületét cserélte e két épületre, amit kulcsrakészen kellett szállítania. Az átadásra 2014-ben került sor.

A félkörív épületei

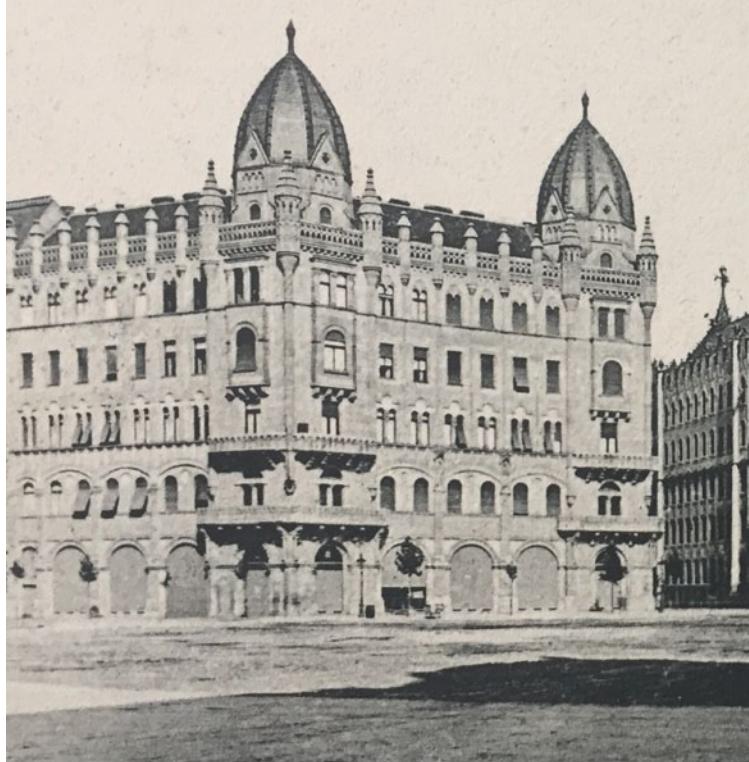
A tér vége ívesen záródik: a két szélső épületen két-két sarokkupola található, a két középső pedig középrizalitos elrendezésű (mint már említettük, az utóbbiak nem egészen egyforma szélesek). A rajzasztalon az első sarokkupola valószínűleg a Szabadság tér 13. szám alatti épületre került fel, mert bal kupolája – ahogyan azt Bugár-Mészáros Károly szakíró észrevette – éppen a Sas utca tengelyében fekszik.

A FÉLKÖRÍVES
ZÁRÓDÁS,
BUGÁR-
MÉSZÁROS
KÁROLY VÁZLATA
NYOMÁN

Sváb-ház – Szabadság tér 13. – Perczel Mór utca 2.

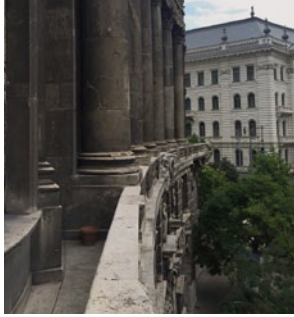
A neoromán várkastélyra emlékeztető, háromhomlokzatú, belül is színekben tobzódó épület 1900 és 1901 között épült fel Gyalus László tervei szerint, Sváb Imre nagybirtokos részére. Földszintjén díszes kávéház működött, eredetileg Flórenc, majd egy ideig City néven. 1946-tól Mensa Britannica volt a neve, és kabaré-előadásoknak is helyet adott, egészen az államosításokig. Az évek óta ott árválkodó hirdetés szerint a kávéház ma is feltámadását várja.

A SVÁB-HÁZ

Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Társaság Rt. – Szabadság tér 16. – a Zoltán utca és Vécsey utca között.

A szimmetria miatt a 16-os számú íves épületen is kupola van a kiugró sarokbástyákon. A neobarokk épületet az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Társaság Rt. emeltette Meinig Artúr építész tervei szerint, 1900 és 1902 között. (Ő tervezte például az 1889-ben elkészült Wenckheim-palotát – ma Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.) Az épület külseje lépten-nyomon céloz a székház rendeltetésére: homlokzatán van kötél, hajóorr, kikötőgyűrű és számos AT monogram. A belseje is rendkívül díszes: a stukkók, a freskók, a márványarchitektúra, a csillárok, a faburkolatok, az ajtók, a neoreneszánsz, viszonylag épen fennmaradt könyvtárútorzat, a neorokokok, kör alakú terem. 2015-től egy ide költözött német

RÉSZLETEK AZ
ADRIA-HÁZ
KÜLSEJÉRŐL ÉS
BELSEJÉBŐL

házas pár vásárolja fel a lakásokat, hogy előbb-utóbb visszaadják az épület eredeti fényét. Addig is filmforgatásokból próbálják előteremteni a horribilisnek ígérkező költségek egy részét. (2016-ban itt forgatták a Budapest Noir című film egyes jeleneteit, régebben pedig itt vették fel egy új Miegret-sorozat részeit is.)
1925 és 1935 között ebben a házban lakott Illyés Gyula költő, magántisztviselő. Az épület sarkán működik a Farger kávéház, amit csak a be nem avatottak ejtenek franciásan „fárzsé”-nak, a törzsvendégek jól tudják, hogy a név a tulajdonosok vezetéknevéből jött létre: Farsang (Edit) és Gerencsér (János).

Dungyerszky-ház – Szabadság tér 14. – az Aulich utca és Honvéd utca között.

A neobarokk bérpalotát ugyancsak Meinig Artúr tervezte, a dúsgazdag, „parasztnábob” gúnynevű, 11 gyermekes Dungyerszky Lázár (1833-1917) délvidéki földbirtokos, sörgyáros, az egész Monarchia legnagyobb forgalmát lebonyolító gabonakereskedő számára.

Noha ő maga szerb nacionalista volt, egyik fia, Gedeon már magyar országgyűlési képviselő lett. A házban lakott a családfő legidősebb fia, a húsgyárat működtető Gyokó is, aki 1904-ben egy kétnapos kártyapartin a Kálvin téri Báthory Kávéházban 300 000 koronát veszített. (Ennek kifizetése alól a család elmeorvosi igazolással bujt ki.) Gyokó mulatozásairól megemlékezett Krúdy Gyula is, magántanára egy ideig Hunyady Sándor író volt, ő lakott is a házban. A térről nyíló lépcsőház csak a második emeletig vezetett, a harmadik és negyedik emeleti bérlakásokat a Honvéd utcából nyíló másik lépcsőházból lehetett megközelíteni.

Az épületből, amelynek tervei sajnos elvesztek, 1949-ben minisztérium lett. A lakásokból viszonylag fájdalommentesen irodákat alakítottak ki. Az épület 2008-ban került a szabad piacra, az LSGI Group-hoz tartozó, francia–spanyol háttérű céghez. Az ő érdemük a rendkívül költséges és színvonalas átalakítás, amelynek sarokpontja a tetőtér átépítése volt – anélkül nem érte volna meg az egész. (Tervezte az ARCHI-KON iroda, a vezető tervezők Nagy Csaba és Pólus Károly voltak.) Pásztor Erika Katalina szakíró, miután bejárta az épületet, így fejezte ki csodálatát:

„Kétszer görbült, hajlított üvegtetőt terveztek, ami elé egyedileg gyártott, ugyanilyen geometriájú, palából készült interaktív, lamellás árnyékolót helyeztek. Ez kívülről, az utcáról nézve valamennyi állásában palatetőnek látszik, miközben mögüle a kétszintes, galériázott irodából a belváros egyik legszebb körpanorámája nyílik. Az árnyékoló rendszer »intelligens«, a napsugárzás mértéke szerint automatikusan biztosítja a komfortos fény- és klimati-

KILÁTÁS
A SZABADSÁG
TÉR 14-BŐL

kus viszonyokat a nagyvonalúan kialakított belső térben. Míg az üvegtető alatt lenyűgöző tereket tudtak létrehozni, az épület közlekedési rendszerét okosan úgy szervezték át, hogy minden, ami megőrzésre érdemes volt, megmaradt és megújult. A gazdasági kényszerből és a hely tiszteletéből ébredő ambíciók különleges leleményességet hívtak elő fejlesztőkből, tervezőkből, konstruktőrökből és kivitelezőkből egyaránt. Ez a fajta – nevezzük így – lokális innováció talán egy nulláról felhúzott új épület esetében ma már nem – s legfőképpen nem így – működik.”

Deutsch-palota – Szabadság tér 15. – a Honvéd utca és Vécsey utca között.

A balközépen álló íves, neoreneszánsz stílusú palotára (a közelmúltig CIB Bank), amelyet elsőként vettek meg, már 1899 őszén építési engedélyért folyamodott Schannen Ernő (1853-1917) építész, aki nem tartozik a Monarchia idejének közszájon forgó mesterei közé. Ismertebb épületei a mai Nemzeti Szálló, a Károly körút 10. alatti, négy évszakos mozaikjáról nevezetes Szevera-ház. 1900-tól kezdve német és magyar nyelvű verseket is kezdett közölni, vígjátékírással is próbálkozott. Különböző földmérő és rajzoló eszközöket, minden-

féle gépeket és tárgyakat talált fel, több szabadalomnak is a tulajdonosa lett. Kortársa, Komor Marcell, nekrológiájában szokatlan őszinteséggel búcsúztatta: „Építőművészeti alkotásai nem ostromolják az eget, de azért igencsak beírta nevét Magyarország, főleg pedig Budapest építészetének történetébe. Nagyarányú bérpalotákat épített, teljesen egyéni stílusban, úgy, hogy ezer közül azonnal felismerhetőek. Főleg az olasz renaissance formavilágában volt otthonos, és szinte sajnálni lehet, hogy nem maradt meg benne.”

A Deutsch-palota tervezése ügyében nem lehet azzal a váddal illetni, hogy kilépett volna a stílus határai közül. Inkább fitogtatni akarja tudását, főleg a mindent ellepő kváderezéssel, ami szokatlan módon az oszlopokra és a pilaszterekre is kiterjed. Bor Ferenc, az épületet figyelmesen szemügyre vevő kutató véleménye szerint „az épület a kifáradó historizmus korrektül megoldott munkája, önmagában nem képvisel kiemelkedő építészettörténeti értéket. Jelentőségét az adja, hogy a Szabadság téri épületegyüttes egyik alkotórésze.” Az épület jellegzetessége a nagy méretű timpanonba helyezett egész alakos szoborcsoport. Középpontjában Kossuth Lajos első köztéri szobra áll. Ez azért keltett feltűnést, mert még élt Ferenc József, és elképzelni sem tudta volna senki, hogy addig a király nagy ellenlábasa, a felségáruló Kossuth szobrot kapjon. (Noha lassan haladó előkészületek történtek ilyesmire.)

Fleischl Károly volt az alkotó, egy kevésbé ismert szobrász, akinek az Országház főkapuja fölött álló egész alakos Nagy Lajosán kívül kevés műve ismert. Neve néha felbukkant kiállításokon, de mindennapos volt reklámokban, ahol műkö virágtartóit hirdette.

A Deutsch-ház timpanonjában Kossuthtól jobbra Petőfi, balra Jókai áll. Van még földműves, munkás, kasza, üllő, fogaskerek, ágyú, méhkas, horgony.

Az eredeti tulajdonos foglalkozása címjegyzékekben rendre mint „háztulajdonos” szerepel, holott az vagyonának nem oka, csak következménye volt. Deutsch Antal, aki 1909-ben hunyt el, összesen hét

házat hagyott örökösire. Felesége, Berger Minna, 1912-ben távozott az élők sorából.

Az eredeti építetők halála után, 1913-ban nyílt meg a ház Vécsey utcai frontján egy nagy visszhangot kiváltó bolt: Kozma Lajos „Budapesti Műhely” nevű iparművészeti boltja, amely a bécsi Wiener Werkstätte sikertörténetét próbálta utánozni. A háború azonban megakadályozta az álmok valóra váltását, a kiemelkedő minőségű bútorokat kínáló bolt mindvégig bukdácsolt, a céget 1919-ben számolták fel. (Az itt árult tárgyak ma a múzeumok féltett kincsei.)

1915-ben a család eladta a házat. Az új tulajdonos Kaszab Aladár (1868-1929), a dúsgazdag csavargyáros lett. Ismert, hogy lakásátalakítási kérelmét elfogadták, azonban garázs kialakítását nem engedélyezték az épületben. Biztosan az ő családjának tulajdonában volt a ház 1940-ig, de lehetséges, hogy egészen az 1952-ben bekövetkezett államosításig. Az épület már 1950-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium székháza lett. Később a Munkaügyi Minisztérium költözött falai közé. Még később a Tannimpex Külkereskedelmi Vállalat, amely bőrrrel és szőrmevel kereskedett.

Az épületet fokozatosan, emeletenként megvásároló Inter-Európa Bank megbízásából 1988-ban kezdődött a renoválás, Dévényi Tamás tervei szerint. Ez a régi és az új szimbiózisának nagyszerű példája volt. Az egész város csodájára járt a pénztárterem egész terven végig érő, mennyezetről függesztett üvegpultjának. (Ezt sajnos a CIB Bankkal való egyesülés után leszerelték, és mérete miatt aligha tudták megmenteni.) A három legfontosabb átalakítási motívum: a háziúri lakás restaurálása, az udvar elegáns lefedése, valamint a Budapesti Műhely Vécsey utcai bejárati portáljának újraalkotása. (Sajnos később az utóbbi elé csúf rácsot szereltek, hajléktalanok elleni védekezésül.) E kiadvány kéziratának lezárásakor a bankfiók működött ugyan, de az épületet árulták.

A SZABASZTALAS PESTEN

„Meg vagyunk róla
győződve, hogy ott ahol
Fittler Kamill, Schulek
Frigyes, Strobl Alajos,
Neuschlosz Ödön,
továbbá Kornfeld
Zsigmond elnöklete
alatt a tőzsdetanács
általánosan becsült tagjai
mondanak véleményt
(...) ott a protekciónak
érvényesülése kizártnak
tekinthető. A pályázók
pedig ne agyarkodjanak
egymásra, hanem várják
be nyugodtan és inkognitó
a bírálat eredményét.”

[A PESTI HÍRLAP AZ ÚJ TŐZSDEPALOTA TERVEIRŐL,
1899. DECEMBER 2.]

A Tőzsdepalota

A pesti tőzsde, amely 1854-ben indult, kétszer is kinőtte épületét. Végül 1898-ban sikerült megfelelő méretű, 2500 négyszögöles telket venni az Újépület helyén. A meghirdetett pályázatra 33 terv érkezett, ezek Lechner Ödön két terve kivételével mind nagyon ünnepélyesek és dagályosak voltak. Alpár Ignác két pályázata első, illetve megosztott második díjat kapott. Nem volt kérdés, hogy ő kapja a megbízást. Pontosan 1905. augusztus 1-re elnyerték a lakhatási engedélyt – így éppen megfeleltek az ingatlanadó-mentesség követelményeinek. A telket a Tőzsde 10 évi kölcsönre vette, az építési jelzáloghitel 60 éves futamidejű volt. Az épület 4 278 000 koronába került – az előirányzatból sikerült 120 000 koronát megtakarítani –, ez akkor 1305 kg szinaranynak felelt meg, ami mai áron majdnem 9 milliárd forint. (Az ugyanekkor befejezéshez közeledő Országház összes költsége mintegy 37 millió korona volt, majdnem kilencszer annyi.)

Alpár tőzsdéje (amelyet kívülről Richard Baltimore amerikai diplomata négyévnyi nézegetés után így jellemezte: „egy görög templom és Angkor Vat keresztezése”) belülről lényegesen eltért a megszokott európai és amerikai előképektől. A tőzsdeterem nem az épület közepén, hanem a két szélén helyezkedett el. Az érték- és árutőzsde egyenként 1320 m²-es termet kapott, középen van egy foyer-ként szolgáló kupolaterem. A fő funkciók azért kerültek az első emeletre, hogy a földszint helyiségei bérbé adhatók legyenek, és a Tőzsdeépület bezárásától függetlenül nyitva tarthassanak. Ezzel is csökkenteni akarták a roppant épület fenntartási költségeit. A földszint déli oldalán kávéházat alakítottak ki, a Nádor utcai földszintre kiadható irodatermek kerültek, az északi rövid oldalon postahivatal kapott helyet. Gerle János építészettörténész a budapesti pénzpalotáról szóló könyvében ezt írja: „A törekvés, hogy az épület rendeltetése méltó-

képpen kifejezésre jusson az építészet formálásban, a fő motívumok minden emberi léptéken túli felnagyításához vezetett. Alpár tervének részben formai, részben eszmei előképe a brüsszeli igazságügyi palota lehetett, (...) az épület a belépőt méreteivel és arányaival porba sújtja.”

A helyiségek között volt 300 személyes büfé, 350 személyes olvasóterem, 4000 személyes dohányzó. Több mint száz telefonvonalat szereltek fel, amikor akkoriban egész Budapesten alig háromezer előfizető volt.

A negyedik emeleten volt két szolgálati lakás, egy négyszobás a tőzsde gazdasági titkárának és egy ötszobás a Budapesti Giro- és Pénztár Egylet titkárának. Hat udvari, kétszobás lakásban laktak a tőzsdeszolgák.

A tőzsdét 1948. november 13-án zárták be hivatalosan, akkor már csak az árutőzsde vegetált, az értéktőzsde magát oszlatta fel fél évvel korábban. Az új rendszernek nem volt szüksége ilyen bonyolult gépezetre a gazdaság irányítására.

Ekkor kezdődött az épület sorsának hosszan tartó hanyatlása. Ide költözött az ELTE Orosz Tanszékéből kivált Lenin Intézet, afféle felsőfokú janicsárképző intézmény, majd itt alakult meg a Magyar Televízió 1955-ben, de itt működött egy sor tudományos és ismeretterjesztő egyesület is. A televízió a tőzsdeépület számos terét a felismerhetetlenségig átalakította. És különös szokások is kialakultak. 1980-ig a lánccal elzárt, vörös szőnyeges középső fölépcsőn csak az elnöknek és különleges vendégeinek volt joga közlekedni, akkor érte el Ráday Mihály egy új elnöknél, hogy ezt megszüntessék. A köztelevízió 2009-ben költözött ki, azóta szebbnél szebb tervek láttak napvilágot, de mire e kiadvány kéziratát le kellett zárni, egyiket sem kezdték el megvalósítani.

A Szabadság tér egységes és egyben sokszínű, ma közcsodálatnak örvend. A Közmunkatanács csak párkánymagasságot, telekméret-egységességet írt elő, motívum- vagy stílusegységet nem. Nem olyan egységes (szinte már monoton), mint például a kétszáz évvel hamarabb épült párizsi Place Vendôme. Cserébe nincs leközeve...

A stílárís pluralizmus korántsem tetszett mindenkinek. Egészen szélsőséges vélemények is napvilágot láttak. Márkus Géza építész (1872-1912), a kecskeméti Cifrapalota tervezője például igen durván kritizálta a tér egységességének hiányát az Új Magyar Szemle egyik 1901-es számában, amikor a legtöbb épületnek még csak a tervét láthatta: „Minden rendszer nélkül állnak itt egymás mellett ezek a művésztelen szörnyszülöttek, a műtörténelemre nézve bizonyára névtelen emberek által összefércelve a Szabadság téren: a szolgálkűség kőben faragott monumentumai.” Tegyük hozzá, munkásságának ismeretében Márkus nem a bank- vagy tőzsdeépülethez való jobb illeszkedést hiányolta, hanem a (még) több szecessziót. A tér megépülése idején egész Európa a nagy stílusfordulat, a szecesszió lázában égett. Az új stílus nemcsak a szorosan vett téren jelent meg erőteljesen (Ullmann-bérház, Kánitz-ház), hanem az Újépület-telek négy további épületén is: Bedő-ház (Honvéd utca 3.), Wertheimer és Frank üzlet- és bérház (Perczel Mór utca 6.), Walkó-ház (Aulich utca 3.), illetve a hazai szecesszió egyik főműve, Lechner Ödön Postatakarékpénztára – ez utóbbi, 1901-ben átadott épületről bőszeges irodalom szól, ezen a helyen nincs mód erőnyeit ismertetni.

Ma már feledésbe merült, hogy a tér közepére – összhangban a nevével – egy nagy méretű szabadságharc-emlékművet terveztek, és ehhez előrelátóan a terepet is kialakították: a tér közepe felé emelkedik. Ennek vélt – és erősen eltúlzott – hatását keserűen kritizálta Alpár Ignác, a tér két legjelentősebb épületének tervezője:

„Az Osztrák Magyar Bank magyarországi főintézetének az alakítandó Szabadság-térre való elhelyezése már elhatározott dolog volt; hogy a tőzsde palotája vele szembe került s hogy megadatott annak a lehetősége, hogy a két épület architektúrája egymáshoz hangolható legyen, az a tér kialakítására nagy befolyással lett. Sajnos, hogy a végén mégsem maradhatott el a keserű ürömcsepp, mely a már-már sikerrel kecsegtető téralakítást azáltal érte, hogy a majdan létesítendő szabadságszobor kedvéért annak közepét annyira feltöltötték, hogy az azt körülfogaló épületek elmerülnek, miáltal a kívánatos összefoglaló hatás helyett éppen ennek ellenkezője: egy eltávolodó s széjjelhúzó térhatás s az összes épületek megjelenésének a kedvezőtlen megcsonkítása következett be. (...) Kötelességem, hogy ezt most, a szabadságszobor felállítása előtt, leszögezzem, s ismételten felhívjam ezen hibára a városrendezést végző hatóságok figyelmét: mely a süllyedő házak torzképét mindenki látja, jöjjön az bármely oldalról a Szabadság tér felé, talán még idejekorán észreveszik a városrendező hivatalok, amelyeknek a tér rendezésére annak idején egy semmivel sem korlátolt terület állott rendelkezésére.”
(Magyar Építőművészet, 1916. 9-10.)

*A történelem
viharában*

Az irredenta politika szimbolikus tere

A terre tervezett szabadságharc-émlékmű sohasem készült el, közbeszólt az elvesztett első világháború utáni trianoni sokk. Már 1921. január 16-án felállították a négy ún. irredenta szobrot. Az elszakított országrészeket szimbolizálták, alkotói a kor jelentős szobrászai voltak: Sidló Ferenc (Nyugat), Kisfaludi Strobl Zsigmond (Észak), Pásztor János (Kelet) és Szentgyörgyi István (Dél). Erre az alkalomra készült el a hatalmas, kör alakú „Trianoni virágágy”, amelyben a különféle színű virágok és a fehér kavicságy a régi és az új országot, a folyókat és a „Magyar hiszekegy” sorait mintázták. Amint egy kertészeti szakportál megjegyzi, a szobrok elé szomorúeper bokrokat (*Morus alba pendula*) ültettek, a talapzatokat pedig borostyánnal (*Hedera helix*) futtatták be. Ezek gyakori temetői növények, hagyományosan a bánatot jelképezik.

Az Ereklés Országzászló nevű 20 méteres műtárgyat 1928. augusztus 20-án avatták fel. Az Országzászló Mozgalom 1925-ben hirdette meg Urmánczy Nándor, örmény származású erdélyi politikus, országgyűlési képviselő. A Szabadság téren harashti mészkőből készült talapzat alatt Magyarország összes községéből és az elszakított területekről, valamint fontos csatamezőkről hozott földet gyűjtöttek össze, a rúd tetején pedig egy (Horthy kormányzó kezéről mintázott) jelképes esküre emelt kőkéz volt. A mindig féllárbocra eresztett zászlót a területek visszaszerzése után tervezték teljesen felvonni. Az Országzászló Mozgalom elérte, hogy szinte minden településen, sőt az elcsatolt területeken is hasonló, bár kisebb zászlókat helyeztek ki. Összesen csaknem ezer helyen avattak országzászlót. A jelmondat mindenütt ez volt: „Így volt, így lesz!”

A *magyar fájdalom szobra*, Emile Guillaume francia szobrász alkotása, Lord Rothermere ajándékaént került Budapestre, és 1932. október 6-án avatták fel a Szabadság téren, a Nemzeti Bank épülete előtt. (Ezzel átellenben, a Tőzsde előtt állt A *magyar feltámadás szobra*, amit pár évvel később a visszacsatolt Kassának ajándékoztak. Ennek helyére került az Újépületben kivégzett '48-as szabadságharcosok ma is látható, méltatlanul szerény emlékműve.)

A szobor talapzatán angolul és magyarul a következő felirat volt olvasható: „Ez a szobor a trianoni szerződés által elrabolt gyermekei sorsát sirató Magyarország fájdalmát jelképezi. Alkotója francia szobrász, Emile Guillaume. Ezen emlékművet a szenvedő magyar nemzetnek ajánlotta fel Magyarország angol barátja, Viscount Rothermere.” A szobrot 1947-ben eltávolították a Szabadság térről. Mivel Csorba Géza *Napozó nő* című, a Palatinus strandfürdő előtt álló szobra elpusztult az ostromkor, 1947-ben a Magyar fájdalom szobrával pótolták, természetesen a talapzati magyarázat nélkül – *Napfürdőző nő* lett a címe. 1967-ben újrafaragták Csorba Géza szobrát, az irredenta szobornak mennie kellett. Raktárba, majd 1973-ban

a balfi gyógyüdülő parkjába került. Innen 2012-ben Sopronba vitték, ahol restaurálás után a Gyógyközpont rehabilitációs részlegében állították fel. Itt már visszakapta eredeti kontextusát is.

Nem volt ennyire kalandos sorsa Bandholtz tábornok, az 1919-ben Magyarországon állomásozó kis létszámú amerikai békefenntartó egység parancsnoka szobrának. Ő azért lett a magyarok hőse, mert október 5-én megakadályozta, hogy a Budapestet megszálló román csapatok hadizsákmányként elvigyék a Nemzeti Múzeum kincseit. Ligeti Miklós alkotta szobrát – hosszas huzavona után – 1936-ban avatták fel. A románok ekkor tiltakoztak a fegyverként bevetett lovaglóostor ellen, végül az lett a kompromisszum, hogy azt a marcona katona a háta mögött tartja. A kultikus tárgyat a család később a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

A szobrot 1949-ben eltávolították, és egészen az 1980-as évek végéig egy raktárban hevert. Ekkor Nicholas Salgo nagykövét kérésére a nagykövetségi rezidencia kertjében állították fel. Eredeti helyére, a térre 1989 júliusában került, pár nappal az idősebb Bush elnök látogatása előtt.

Pályázat a tér befejezésére

A tér tehát kultikus hely, a trianoni gyász, az aktív reménykedés központi helye lett. Nem vesztette szem elől azonban a valamelyest meggyengült szerepkörű Közmunkatanács sem. Megpróbálta „befejezni” a Szabadság teret.

1930-ban városrendezési és „homlokzategyesítési” pályázatot írt ki a területre, amelyet (12 tervet megelőzve) Hübner Tibor (1897-1964), a Szilágyi Erzsébet Gimnázium későbbi tervezője nyert meg. Hübner terve az olasz funkcionalizmus szerint elképzelt épületet álmódott ide. A zsűri így dicsérte:

„A tér teljes hosszában nyugodt hatású, monumentális épületet emelt, melynek részletkiképzése semleges hatású. Az épület középrészét kiugrasztja s e középrészbe aszimmetrikusan betorkolló Bálvány utcának hatalmas nyílását egyszerű módon ellensúlyozza azáltal, hogy az épület középrészén toronyszerű építményt tervez, mely által a hatalmas, nagyvonalúsággal megtervezett építészeti lezárását is centralizálja.”

Bár az állam és a főváros megvette a szükséges telkeket, az elgondolás sosem valósult meg, mert kis késéssel, 1931-ben begyűrűzött Magyarországra a világválság – a Hübner-féle terv megvalósítására felvett rövid lejáratú külföldi hiteleket is a költségvetés lyukainak betömésére fordították. A klasszikus modernizmus azonban még ebben az évtizedben helyet kapott a téren. 1940-ben készült el a Pénzüntezeti Központ (1916-ban alapított, afféle integrált bankfelügyeleti szerv) szikáran modernista, nem is a térre nyíló, aszimmetrikus tömbje. Tervezői Nyíri István (1902-1955) és Lauber László (1902-1953) voltak. Ennek a tér felőli falára került Medgyessy Ferenc Szüreti menet című domborműve.

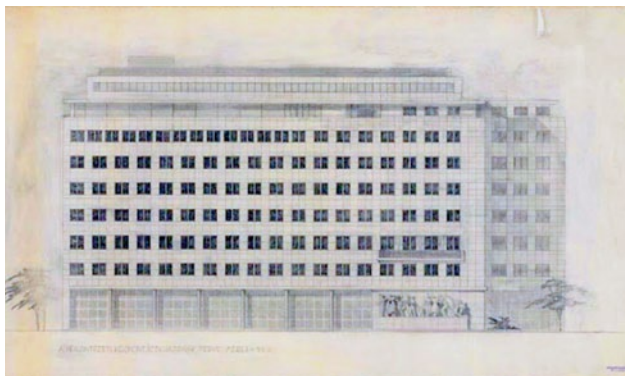
A SZABADSÁG TÉR
DÉLI OLDALÁNAK
EVOLÚCIÓJA –
MILYEN VOLT,
MILYEN LEHETETT
VOLNA, MILYEN
LETT VÉGÜL IS.

1. 1908–1937
2. AZ 1930-AS TERV
3. NAPJAINKBAN

(A FALANSZTER
BLOG
ILLUSZTRÁCIÓJA
ALAPJÁN)

1940-ben, amikor az épület elkészült, nagy felhőrdülést váltott ki, záporoztak rá a politikai és sajtótámadások. Csak két főcím: „A PK új palotája nem tetszik a főváros közigazgatási bizottságának”, illetve: „Miként lehetne kiigazítani a PK új palotájának a homlokzatát?” Régen legalul óvóhely, felette banktechnikai helyiségek voltak. A földszinti padlót és falat siklósi márvány borította. A padlót Emergé gumiszőnyeg, a kor divatos újítása fedte. Az irodákban is – csak a tanácssteremben és az elnöknél volt parketta. A hetediken kapott helyet a konyha, az étterem, a házmesteri és gondnoki lakás. Amit ma a téren látunk, az csak kívülről hasonlít az eredeti épülethez: a műemléki védetség miatt a külső falakhoz lényegében nem lehetett hozzányúlni. A belseje azonban teljesen eltűnt, amit jól láthattak az átépítés alatt a téren járók is, amikor átsütött a ponyván a nap. A tér nagy részéről nem látható, helyrajzilag mégis hozzá tartozik a Szabadság tér 2. alatti, Hazatérés temploma nevű Bauhaus stílusú épülettömb, amelynek telkét a Főváros ajándékozta a református egy-

háznak (tervezői Dabasi Halász Géza és Győry Sándor építészmérnökök). A név az 1938 és 1940 között visszatért területekre utal. A hatemeletes templom- és bérházépület költségeit mintegy 5500, az elszakított országrészekből áttelepült református vallású személy adományából fizették. Az épület toronyszerű, órával ellátott tetőt kapott. Mellette, a Szabadság tér 3. alatt működött 1846 és 48 között az első magyar tanítási nyelvű nőnevelő intézet, vezetője, Teleki Blanka (1806-1862) a szabadságharc alatti tevékenysége miatt maga is raboskodott az Újépületben. Ma Katolikus Tábori Püspökség, a falon emléktáblával.

A modernizmus legutóbbi megjelenése a téren az Október 6. utcai sarkon álló klasszicista épület átépítése luxusszállodává – ez volt Reimholz Péter (1942-2009) utolsó munkája. Az eredetileg egyemeletes házat 1810-1822 között építették. 1846-ban Pollack Ágoston tervei alapján zártudvaros, háromemeletes épületté bővítették. 1904-1905-ben a klasszicista köntös elé eklektikus homlokzatok kerültek. 2000 körül egy új tulajdonos jelentkezett azzal, hogy az épületet ötszintes szállodává kívánja átalakíttatni. A mai épületben a pinceszinten és a földszinten helyezkednek el a kiszolgáló és a közösségi terek, az emeleti szinteken és az új ráépítésben pedig összesen ötven nagy méretű, egyedi kialakítású szoba kapott helyet.

AZ IBEROSTAR
HOTEL
HAJDÚ JÓZSEF
KÉPÉN

A végeredményt Holló Szilvia Andrea történész így ismertette egy építészeti szaklapban: „A tér felől jól látható tetőtéri bővítés, vagyis a műemlékvédelem által engedélyezett két új szint eddig nem győzte meg a nagyközönséget. (...) Az új szintek külső burkoló anyaga hiába kiváló minőségű felületkezelt réz, annak sötétbarna színe nyomasztóan hat a homlokzat, a megújult közterületek, a környező házak világos tónusa mellett. Közeli szemlélve viszont a szálló derűs, nyugalmat sugároz.”

Nyilvánvaló, hogy a tér modernizáló bajnokságára az Iberostar Hotel nem pályázhat. Eddig a Dungyerszky palota áll nyeresre. De hátra van még a tőzsde és az Adria-ház.

Embermentő a téren

Carl Lutz (1895-1975), aki 1942 és 1945 között teljesített diplomáciai szolgálatot, tizennégy, Magyarországgal hadban álló ország érdekeit képviselte Budapesten. Mivel az Egyesült Államokat is képviselte, irodáját a Szabadság tér 12-ben rendezte be. 1944-ben Wallenberg szerepéhez hasonlítható, jelentős embermentő tevékenységet folytatott: több tízezer zsidónak tekintett magyar állampolgár életét mentette meg a Vészorkorszakban.

Szívósságával a nyilas kormányzatot is sok mindenre rá tudta venni. Szenvedélyes fényképész is volt, a Fortepan honlapon 218 fényképe szerepel.

A nyilas korszakban, 1944/45 telén, a Szabadság téren és környékén is dühöngött a terror. A Szabadság tér fáira 1944. december 20-án az V. kerületi nyilas pártszolgálat öt személyt akasztott fel, megtorlásul azért, mert két nappal azelőtt egy ismeretlen tettes lelőtt egy nyilast.

A rémtettekről nem maradtak fent képek. Maga Lutz is életveszélybe került egyszer, amikor le akart kapni egy esetet. Ezután gépét nem is vitte magával embermentő akcióira.

2006. december 13-án nyitott könyvet formáló, két látható lapján domborművet tartalmazó kicsiny emlékművet állítottak fel Lutz emlékére, amely nem nevezhető sem igazán találónak, sem figyelmet keltőnek. (A nagyszabású emlékmű, a Dob 10. szám alatt található – Szabó Tamás és Farkas Ipoly munkája, 1991.)

Az egykori Újépület területén egyébként összesen kilenc „csillagos ház” volt, ahová az addig a városban másutt lakó, zsidónak tekintett magyar állampolgárokat költöztettek be. Ezek a következő épületek voltak: Aulich utca 3., 5., 4-6., Báthory utca 3., 7., Hold utca 6., Perczel Mór utca 4., Vécsey utca 3., 5.

A háború utáni összeírások alapján különösen a Perczel Mór utca 2. és 5. szám alatti házakat érte súlyos kár a bombázások és az ostrom alatt, 2 millió 880 ezer, illetve 841 ezer pengő értékben.

A Vörös Hadsereg által felszabadított területeken a városparancsnokság általában nekilátott emlékművek állításának. Nem volt ez másképp Budapesten sem. A Szabadság téri emlékmű helyét egy 1945. február 22-én (mindössze 9 nappal az ostrom vége után!) kelt határozat az EreklYES Országzászló mellett jelölte ki, aztán mégis úgy döntöttek, hogy a zászlórudat le kell bontani. Ekkor még állt a négy irredenta szobor, de már nem sokáig. Vas Zoltán polgármester augusztus 14-én egy mondatban, cetlire firkantva rendelkezett: „Elrendelem a Szabadság téri négy irredenta szobor azonnali lebontását.” Ez két napon belül meg is történt. Antal Károly munkája, a 15 méteres obeliszk, 1946-ban készült el. Tíz táblán sorolták fel az elesettek nevét, csontjaikat az emlékmű alá temették. (A tetemeket 2002-ben exhumálták.)

Az emlékmű tetején aranyszínű ötágú csillag, illetve aranyszínű sarlókalapács, valamint két-két magyar és orosz nyelvű felirat található. A rendszerváltás után az emlékmű eltávolítását követelő politikai csoportok jó néhány alkalommal vörös festékekkel öntötték le a feliratokat. Közismert, hogy az emlékmű helyben maradása szerepel a szovjet csapatok kivonásáról szóló orosz–magyar szerződésben, ezért az emlékmű eltávolítása – ha nem is lehetetlen, de – diplomáciai szempontból igen bonyodalmas ügy.

A Szabadság tér nem tartozott a Rákosi-korszak totális ideológiai hadviselésének fő színterei közé. A teret mindvégig a szovjet emlékmű uralta. Az egyetlen, nem jelentős jövevényt 1950. április 2-án avatták fel: ez volt a *Hűség és hála* néven ismert szobor, amely

a Sztálin 70. születésnapjára küldött szobor másolata. Felirata: „A nagy Sztálinnak a hálás magyar nép” – Kisfaludi Strobl mintája alapján faragták. A szobor csupán hat évig „gazdagította” a teret, 1956-ban ledöntötték, utána nem állították helyre.

Vörös csillag ellenben volt bőven a téren. A Nemzeti Bankon (a szerencsétlen épületen borzalmas műtétet végeztek el: az első emeletet magasságában megfelezték, ezáltal egy új szintet hoztak létre), az egykori tőzsdén, a hajdani Pénzügyi Központon.

Az 1956-os forradalom egyik fő helyszíne a Kossuth tér volt, a macskaugrásnyira lévő Szabadság téren nemigen történtek fontos dolgok. Ahogy már említettük, ledöntötték a Sztálinnak hálálkodó szobrot, a szovjet emlékműről leverték a vörös csillagot.

Mindszenty József esztergomi érsek börtönből való szabadulása után öt nappal, november 4-én, miután előző éjjel az Országházban aludt, az amerikai követségen kért politikai menedékjogot. Sem a követ, aki azonnal átadta irodáját, sem a főpap nem gondolta, hogy ez az állapot másfél évtizedig tart majd. A környékeliek úgy emlékeznek, hogy jó néhány évig a követség mindkét bejárata előtt rendőrautó várakozott, egy ideig éjjel-nappal járó motorral: ezzel adták az ott dolgozók tudtára, hogy ha Mindszenty kilép a követségről, azonnal őrizetbe veszik.

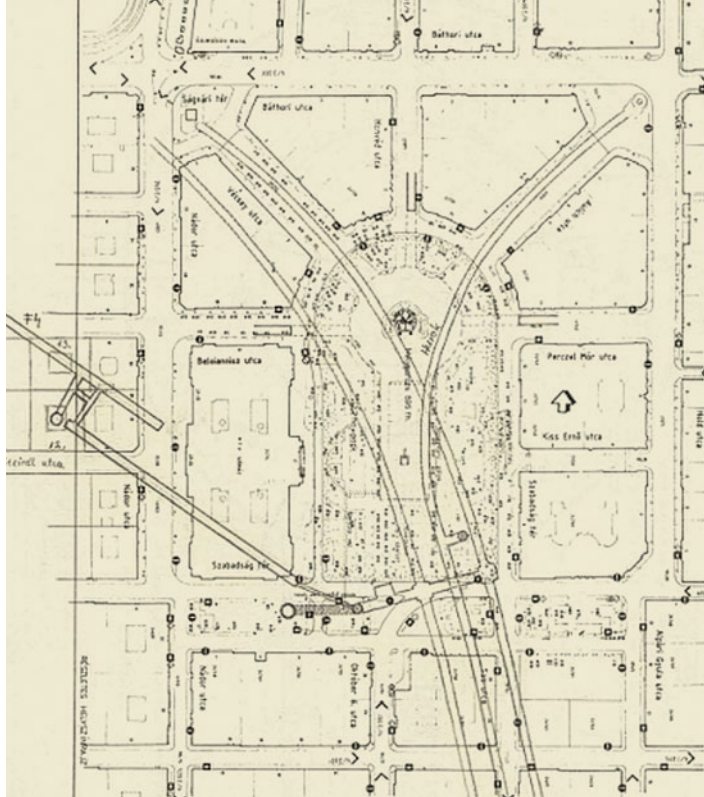

A Kádár-kor

A Kádár-korban a Szabadság tér egyet jelentett az április 4-i és november 7-i koszorúzásokkal, a mindennapokban pedig a Magyar Televízióval. A rendszeres adás 1957. május 1-jén indult, az első időkben heti három adásnappal. (Egészen 1987-ig hétfőn nem volt adás.) A volt tőzsdeépületet egyre jobban átépítették, 1972-ben a Technika Háza funkció megszűnt benne (a különféle egyesületek átkerültek a Kossuth téren épült – és éppen kiadványunk kéziratának lezárása idején bontani kezdett – MTESZ-székházba, a metróállomás fölé) – az egész épületet birtokba vehette a televízió.

Sokat suttogtak a tér alatti titkos bunkerről, de biztosat nagyon kevesen tudtak róla. A tények csak jóval a rendszerváltás után

A 2-ES
METRÓVONALBÓL
KIÁGAZÓ,
F4 KÓDJELŰ
BUNKER –
SZABÓ BALÁZS
ÉPÍTÉSZ RAJZA

kerültek napvilágra. A bunker eredeti célja az volt, hogy a pártvezetésnek háborús helyzetben (akár atomtámadás esetén is) védelmet és irodai, valamint lakhatási funkciót adjon. Az 1952-ben elkezdett építkezés folytatásáról Kádár döntött 1957-ben. Az F4 kódnevű bunker a 2-es metró vonalán, a Kossuth térről a Deák Ferenc tér felé körülbelül félúton, a metróalagúttól jobbra nyílik, 16 emelet mélyen, 3500 négyzetméteren. Mintegy 2200 ember befogadására alkalmas, persze nem a mai kor színvonalán.

Az építkezés 1962-ben vagy 63-ban fejeződött be. Összköltsége mai árakra átszámítva 6-8 milliárd forint volt. A Szabadság térre a ma is látható vészkijárata nyílik, amely hasonló az Országház melletti nagy szellőzőrácsokhoz.

1917
1967
BUDAPEST-MOSZKA

1917
1967
BUDAPEST-MOSZKA

1917
1967
BUDAPEST-MOSZKA

1917
SZYBARIEUIT-MOSKVA

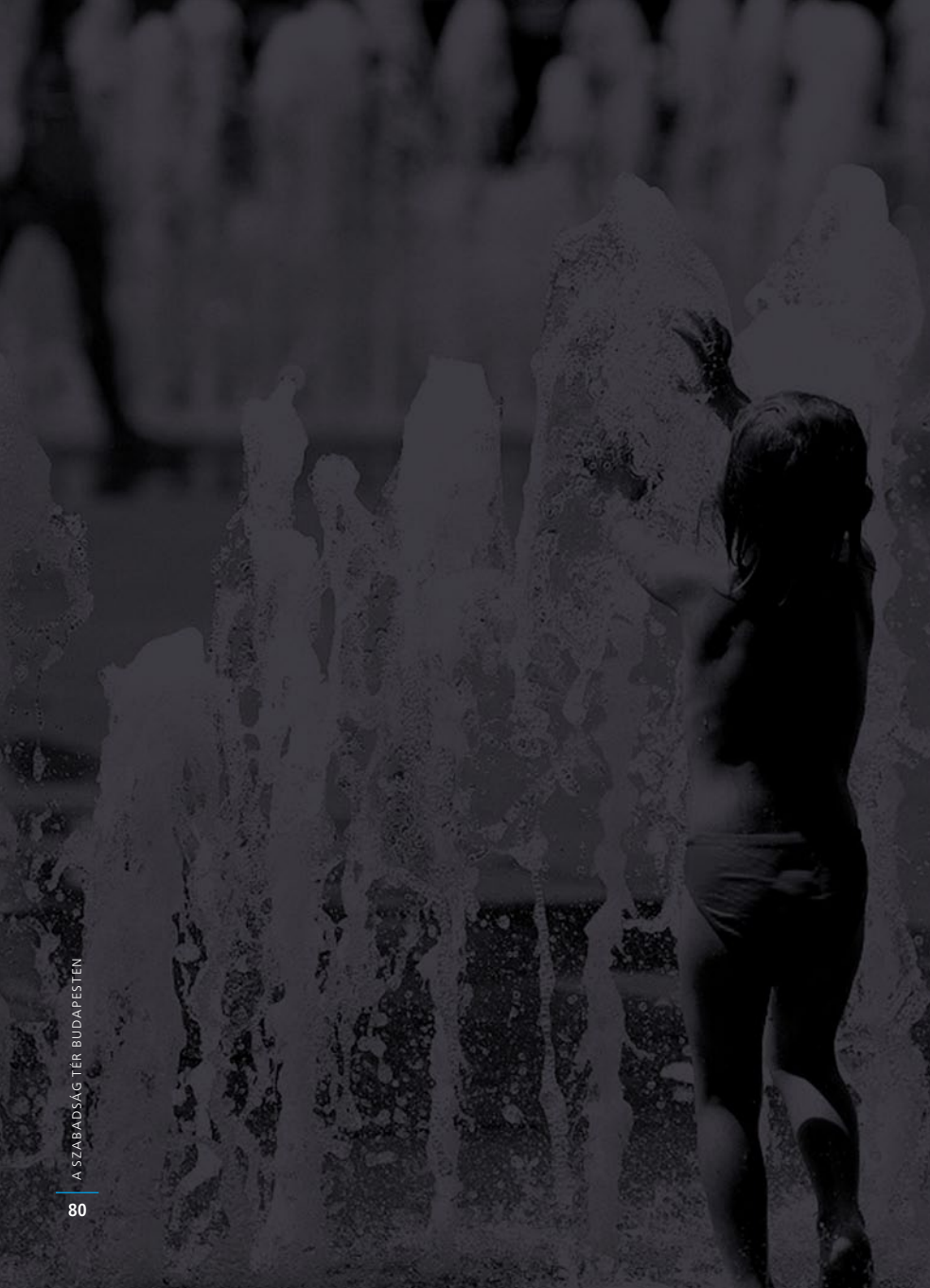
A SZABADSÁG TER BUDAPESTEN

A Z EGYKORI
TŐZSDEÉPÜLET
1982-BEN,
TÉVÉSZÉKHÁZ
KORÁBAN. A
18,5 MÉTER
MAGAS, 15 MÉTER
ÁTMÉRŐJŰ
KUPOLATEREM

A Kádár-kor végét jelentő szimbolikus események egyike a Magyar Televízió épülete előtt 1989. március 15-én tartott hatalmas ellenzéki tüntetés volt, ahol Csengey Dénes mondott beszédet és Cserhalmi György olvasta fel az új, ellenzéki 12 pontot, amely így kezdődött: „Valódi népképviselőket és többszempártrendszert. Biztosítsák a választások szabadságát és tisztaságát.” Ezt a tüntetést a Magyar Televízió egyenes adásban közvetítette.

SCHIRILLA
GYÖRGY ELINDUL
A BUDAPEST
-MOSZKVA
SZUPERMARATON
VERSENYEN,
AMELYET AZ
OKTÓBERI
FORRADALOM 50.
ÉVFORDULÓJA
TISZTELETÉRE
RENDEZTEK.

*Utószó:
Jelen és jövő*

A mikor a rendszerváltás utáni Szabadság térre gondolnak az emberek, sokaknak először a 2006. szeptember 18-i több ezer kormányellenes tüntető jut eszébe, akik azért ostromolták meg a televízió épületét, mert politikai petíciójukat nem voltak hajlandók felolvasni a Híradóban. Az összecsapás során 113 rendőr megsebesült, az okozott kár csaknem 232 millió forint volt.

Pedig akkorra a tér már nagyon átalakult. 1995-ben készült el a Bank Center irodaház, Finta József (1935-) egyik fő műve. Az építés egy interjúban megvallotta, hogy a tervezés utolsó pillanatáig bízott abban, hogy engedélyt kaphat egy kétszer ilyen magas épületre. Ezt azonban a főépítési iroda (mint a város más részein is), mereven elutasította. A legfeltűnőbb az volt, hogy a felszínről eltűnt a benzinkút, majd az autók túlnyomó többsége.

A 804 személyes, 4 szintes Lipót mélygarázs 2001-ben és 2002-ben épült. Az építés idejére a szovjet emlékművet le kellett bontani, ekkor sokan abban bíztak, hogy soha nem tér vissza. Ebben csalatkozniuk kellett. A résfallal és felette lőtt beton rézsűvel kialakított munkagödör mélysége 15 m volt. A műtárgy egésze monolit vasbetonból készült. A környékbeli lakóknak az önkormányzat meghatározott számú félélű éves bérletet biztosít.

2010 óta működik a gyerekek és a turisták kedvence, a sok külföldi példa tanulmányozása után, 10-12 ember összehangolt munkájával létrehozott, tavasztól őszig működő interaktív szökőkút. (Ásztai Bálint, Kovács Csaba, Kelecsényi Gergely és Cselovszki Zoltán terve.)

2011-ben, Ronald Reagan születésének centenáriuma alkalmából, a szovjet emlékmű közelében felállították a volt amerikai elnök ember nagyságú szobrát (Máté István alkotása), amelyhez interaktív információs pont is kapcsolódott. Utóbbi előbb elromlott, majd eltűnt – helyén ma egy fém fedőlap van, még a kövezetet sem állították helyre.

E szobor felállítása után sokan úgy érezték, hogy a tér már tökéletesen megtelt szobrokkal.

Sokak meglepetésére, 2014-ben egy új, nagy méretű emlékmű került

A DEUTSCH-
PALOTA
FÖLDSZINTJÉN
MŰKÖDŐ
BANKFIÓK
LEGENDÁS
ÜVEGPULTJA,
AMIT SAJNOS MÁR
LEBONTOTTAK

a térre, a mélygarázs déli lejárói közé ékelt kis háromszögbe. A német megszállás áldozatainak emlékműve Párkányi Raab Péter (1967-) alkotása. A rövid idő alatt elkészített, sok ellenkezést kiváltó emlékmű értékeléséhez ma még hiányzik a történelmi távlat.

A Szabadság tér továbbra is Budapest egyik legszebb tere, noha a Kosuth tér jól sikerült felújítása után nagy riválisa akadt. A Szabadság tér még nem tekinthető késznek. Hátravan két fontos épületének renoválása, a Tőzsdepalotának új funkció(ka)t is találni kell... A szovjet emlékmű ügye sem került le végleg a napirendről. A legkülönösebb javaslat 2003-ban jelent meg az Alaprajz folyóiratban. Ebben Barcza Tibor szakíró azt javasolja, hogy az 1905-ös, harmadik szabadságharc-emlékmű pályázat nyertes tervét, Szamovolszky Ödön és Gách István szoborcsoportját a jelenlegi szovjet emlékműre, annak elbontása nélkül lenne lehetséges „ráépíteni”. (Esetleg oly módon, hogy este kivilágítva a régi emlékmű is látszhatna alatta.) Az autóktól mentesített tér nagy kedvence a különféle fesztiválok szervezőinek. A teret manapság szemlátomást kizsigerelik. Két esemény között a gyepek alig van módja regenerálódni. Pedig a Szabadság tér kincs – még hozzá nemcsak a kerületi lakosoké, hanem egész Budapesté. Ehhez mérten kellene bánni vele.

Melléklet

„Program e hó 8-ára,
szombat estére.

A békebeli City kávéház
helyén, V., Szabadság tér
és Aulich utca sarkán,
ismét City elnevezés alatt
új rendszerű, fényesen
berendezett kávéház
ünnepélyes megnyitása
e hó 8-án, szombat este
8 órakor. Elsőrendű
zene. Szolid polgári árak.
Méltóztassék a dátumot
naptárán előjegyezni! —
Asztalrendelés: 121-06.”

Felhasznált irodalom

- A Budapesti Áru- és Értéktőzsde Szabadság téri palotája építésének története és az épület műszaki leírása. Pátria, 1908
- Ásztai Bálint: Interaktív szökőkút. Stoa Építésműterem, www.stoastudio.com, 2010. március 20. (Hozzáférés 2016. augusztus 7.)
- Bán Dávid: Klasszikus külcsín és mai belbecs: az Amerikai Nagykövetség felújított épületei
- Budapest ostroma honlap, www.budapest-ostroma.hu, Excel-tábla az épületkárokról kerületek és utcák szerint. (Hozzáférés 2016. augusztus 16.)
- Barcza Tibor: Szabadság tér: áthidaló megoldás. Alaprajz, 2003/2
- Bor Ferenc: A Deutsch-palota. In: Neoreneszánsz palota a Szabadság téren. Az Inter-Európa Bank székháza. Inter-Európa Bank, 2006
- Branczik Márta: A Budapesti Műhely bemutatóterme. In: Neoreneszánsz palota a Szabadság téren. Az Inter-Európa Bank székháza. Inter-Európa Bank, 2006
- Bugár Mészáros Károly: A budapesti Szabadság tér. Örökség, A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója, 2008, 3-7 p.
- Bugár Mészáros Károly: A budapesti Szabadság tér – a Kármán és Ullmann házak felújítása kapcsán. Csak elektronikusan, a Szecessziós Magazin kiadványban: www.szecessziosmagazin.com/magazin8/karmanullmannhazakszabadsagter.php (Hozzáférés: 2016. július 15.)
- „Catflower”: Az egykori Pénzügyi Központ székháza a Szabadság-téren. Kép-tér blog, 2012. február 6. (Hozzáférés 2016. augusztus 9.)
- Csepely-Knorr Luca: Budapest közparképítészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig. Budapest Főváros Levéltára, 2016
- Déry Attila: Belváros, Lipótváros. Terc, 2005

- Déry Attila: Pest története és művészete. Terc, 2005
- Dévényi Tamás: A [z Inter-Európa] Bank építkezései. In: Neoreneszánsz palota a Szabadság téren. Az Inter-Európa Bank székháza. Inter-Európa Bank, 2006
- Egy palota ötletes tetőtér-beépítése – Budapest, Szabadság tér 14. Epiteszforum.hu, 2011. március 14. (Hozzáférés 2016. augusztus 1.)
- Epiteszforum.hu, 2016. augusztus 15. (Hozzáférés: 2016. augusztus 22.)
- Dr. Garami Erika: Esztétika és funkció (A Postatakarékpénztár székháza). Hírközlési Múzeumi Alapítvány, Évkönyv, 2005
- Gerle János: A pénz palotái. Városháza, 1994
- Gerle János, Kovács Attila, Makovecz Imre: A századforduló magyar építészete. Békéscsaba: Szépirodalmi könyvkiadó, Bonex, 1990
- Gerő Ödön: A Postatakarékpénztár háza. Művészet, 1902.1. sz. 41-55. p.
- Hevesi András: Szabadság tér. Nyugat, 1932, 21. szám
- Holló Szilvia Andrea: Butikhotel Budapest, Szabadság tér, Új Magyar Építőművészet, 2011/1
- Jamrik Levente: A pénz és az irredentizmus tornyai: ilyen lett volna a pesti Szabadság tér 1930-ban. Falanszter blog, 2010. december 18. (Hozzáférés: 2016. augusztus 14.)
- Katona Tamás: Az Újépület végnapjai. Örökség, 2008. november
- Kinn is vagyok, benn is vagyok. Epiteszforum.hu, 2010. március 26. (Hozzáférés: 2016. augusztus 25.)
- Korányi G. Tamás: Sztellázs-ügylet ultimóra. A Budapesti Áru- és Értéktőzsde története 1864-1948. Budapesti Értéktőzsde, 2014
- [Kovács Olivér szerk.:] muemlekem.hu: Walkó-ház (Hozzáférés 2016. augusztus 3.)
- Leposa Zsóka: A Magyar Fájdalom szobra – Nem csüggeszti le fejét. Transzit.biog, 2015. május 8. (Hozzáférés 2016. augusztus 2.)
- Magyarország és Erdély eredeti képekben Darmstadt, 1856
- Mélyi József: A tér mint lakmuspapír, Mozgó Világ, 2010. október
- Németh Nóra – Maróty Katalin: A századforduló két legfontosabb építészeti pályázata, és sajtója I. A Budapesti Áru- és Értéktőzsde. Architectura Hungaricae, 2008. (Hozzáférés: 2016. augusztus 3.)
- N. Kósa Judit: Vajúdó nemzet Hadúrral. Népszabadság, 2014. április 25.

- Papp Géza: 140 éves lenne a Közmunkatanács. hg.hu, 2010. április 10. (Hozzáférés: 2016. augusztus 2.)
- Pásztor Erika Katalina: A szabadság (tér) fantomja, Budapest folyóirat, 2011. május, újraközlés az epiteszforum.hu-n, 2011. május 26.
- Pótó János: Emlékművek, politika, közgondolkodás. Budapest köztéri emlékművei.1945-1949. MTA Történettudományi Intézet, 1989
- Preisich Gábor: Budapest városépítésének története II. kötet, Műszaki Könyvkiadó 1964
- Ráday Mihály: Búcsú a Szabadság tértől. Budapest folyóirat, 2009. június, újraközlés az epiteszforum.hu-n, 2009. szeptember 23. (Hozzáférés: 2016. augusztus 5.)
- Reimholz Péter utolsó munkája. [Epiteszform.hu](http://epiteszform.hu), 2010. december 1. (Hozzáférés: 2016. július 27.)
- Román András: Állatok a homlokzaton. Népszabadság, 2001. november 30.
- Szabó Balázs: Legendák helyett tények az F4-ről, Rákosi bunkeréről. Epiteszforum.hu, 2011. június 2. (Hozzáférés: 2011. augusztus 17.)
- Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor: Budapest a diktatúrák árnyékában: Titkos helyszínek, szimbolikus terek és emlékhelyek. Jaffa kiadó, 2012
- Ungváry Krisztián: Az embermentő Carl Lutz Budapesten. Index, 2016. szeptember 21. (Hozzáférés: 2016. szeptember 22.)
- Zeidler, Miklós: A magyar irredenta kultusz a két világháború között. Budapest: Teleki László Alapítvány. 2002. Online elérhető: mek.niif.hu/06000/06030/06030.pdf (Hozzáférés: 2016. június 25.)

A szerző külön köszönetet mond a kozterkep.hu honlapnak, amelyről pontosítani lehetett a téren található szobrok számos adatát.
(Alapító főszerkesztő: Pál Tamás).

A képek listája

Rövidítések:

BFL = Budapest Főváros Levéltára

BTM = Budapesti Történeti Múzeum

EF = epiteszforum.hu

FP = Fortepan

FSzEKBPGy = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

MKVM = Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum

5 Faksimile melléklet a Neoreneszánsz palota

a Szabadság téren című kiadványból

8 Szatmári Gergely felvétele 2006

10-11 FP 82574 Klösz György / BFL HU.BFL.XV.19.d.1.08.049

13 FP 82574, (mint 10-11) részlet

15 BTM It. sz. 1451, mek.oszk.hu

17 Budapesti Budapesti Czim- és Lakjegyzék 1880-1881

19 www.mandaarchiv.hu

20 Vasárnapi Újság 1905, Cserna Antal festménye nyomán

22 FP 82573, Klösz György, HU.BFL.XV.19.d.1.08.048, részlet

23 hu.wikipedia.org

24-25 FP / BFL HU.BFL.XV.19.d.1.08.047, részletek

26-27 Képeslap, a szerző gyűjteménye

28 Képeslap részlete, a szerző gyűjteménye

32 BFL XV.16.e.256/11

33 FSzEK 010218, részlet

30, 37 Preisich Gábor: Budapest városépítésének története II. kötet p. 178.

38-39 FszekBpGy 010218, részlet

40 MTI Jászai Csaba felvétele, részlet

42 FP 82645 Klösz György / BFL HU.BFL.XV.19.d.1.08.120, részlet

43 Képeslap, a szerző archívuma, részlet

44 EF Csécssei Pál felvétele

45 Bugár Mészáros Károly vázlata szecessziomagazin.hu, a szerző engedélyével

46 Képeslaprészlet, a szerző gyűjteménye

47 A szerző felvételei

49 EF, Pásztor Erika felvétele

53 FSzEKBPgy 010694

56-57 old-time-budapest.blogspot.com

58-59 Carl Lutz felvétele, FP 105637, Agnes Hirschi és az Archiv für
Zeitgeschichte ETH Zürich adománya

60 FP 100462, részlet, adományozó: Antal Dániel

62 FP 32597, adományozó: Pesti Brúnó

63 FP 39241, adományozó: Kurutz Márton

65 A Falanszter Blog illusztrációja, Jamrik Levente szíves engedélyével

66 Kep-ter.blog nyomán

67 Hajdu József felvétele

68 Carl Lutz felvétele, FP 105753, részlet, Agnes Hirschi és az Archiv für
Zeitgeschichte ETH Zürich adománya

69 Carl Lutz felvétele, FP 105769, Agnes Hirschi és az Archiv für Zeitgeschichte
ETH Zürich adománya

70 FP 105638, Agnes Hirschi és az Archiv für Zeitgeschichte ETH Zürich adománya

72a FP 16566, a Magyar Rendőr archívumából

72b FP 39788, adományozó: Nagy Gyula

73 FP 39792, adományozó: Nagy Gyula

74 FP 3988, adományozó: Uvaterv

75 EF, Szabó Balázs rajza

76 FP 57591, a Fortepan törzsanagyból

77 FP 56171, a Rádió- és Televízió Újság archívumából

78-79 444.hu, szerző nélkül

81 Szatmári Gergely felvétele

82-83 MKVM 66.39

Az Ingatlanfejlesztői Kerekasztal Egyesület rövid bemutatása

Az Ingatlanfejlesztői Kerekasztal Egyesület munkájával arra törekszik 2009 óta, hogy a magyarországi ingatlanfejlesztéseket világos szabályrendszer alapján, a funkcionalitás szempontjainak szem előtt tartásával, esztétikusan és gazdaságosan lehessen megvalósítani a tulajdonosok, a felhasználók és az épített környezet használói érdekében. Ezt a célt az IFK elsődlegesen az alábbi programok megvalósításán keresztül kívánja elérni:

- világos, átlátható és kiszámítható településfejlesztési, építhetőségi szabályrendszer elérése;
- a tagvállalatok társadalmi felelősségvállalási tevékenységének kiterjesztése, az épített környezethez kapcsolódó társadalmi értékek fokozott védelme;
- szakmai kapcsolatok kiépítése és ápolása itthon és nemzetközi szinten egyaránt, az ingatlanpiaci szereplők között, az ingatlanpiac és a gazdaság egyéb ágainak szervezetei között;
- az ingatlanfejlesztés szakmai színvonalának emelése;
- közös fellépés a hatóságok által szervezett nyílt, az épített környezettel kapcsolatos tanácskozáson;
- az ingatlanfejlesztéssel kapcsolatos oktatási programok támogatása.

Elérhetőségünk: www.ifk-egyesulet.hu | [email: info@ifk-egyesulet.hu](mailto:info@ifk-egyesulet.hu)

ATENOR

BIF

BIGGEORGE
PROPERTY

CPI
Property
Group

ECE

FUTUREAL

GRAPHISOFTPARK

GRÁNIT PÓLUS

HBREAVIS
REAL ESTATE

H-H
HORIZON
DEVELOPMENT

infogroup

otp Ingatlan

PROLOGIS

property
market

Property Market Ingatlanfejlesztő Kft.

SKANSKA

talentis[®]
Invest in Talent. Invest in Life.

TRIGRANIT

WHITE STAR
REAL ESTATE

WING

INGATLANFEJLESZTŐI
KEREKASZTAL EGYESÜLET
PARTNER A FEJLŐDÉSSEN!

www.ifk-egyesulet.hu

BUDAPEST MMXVI